

„Na ebbe inkább bele se menjünk!”

Egy klasszikus határozói kategória újraértelmezése*

Jelen tanulmány célja a hagyományos nyelvtanokban szemantikailag elemzetlen vonzathatározós szerkezetként tárgyalt konstrukciók újraértelmezése, illetve elemzése a funkcionális kognitív nyelvtan elméleti keretében és módszertanával. Az empirikus kutatás öt mozgásige (a *megy*, a *jön*, a *fut*, a *sétál* és a *halad*) 23 különböző, határozóragos bővítménnyel alkotott szerkezetét veszi alapul, és ezeket egyenként 100-100 elemű korpuszbeli mintákon vizsgálja. A következőkben emellett érvelek, hogy az alaptag és a bővítmény szorosabb összetartozása – amely a viszony összetettségével jár együtt¹ – a konstrukciók jelentésének absztrahálódásával magyarázható. Kutatásom a kiválasztott mozgásigék alapmintázatainak leírásával ennek az összefüggésnek a megragadásához kíván kritériumokat adni. Az elemzés során körvonalazott módszerek és kritériumok feltehetőleg más igecsoportok konstrukcióinak a vizsgálatában is alkalmazhatók – vagyis a jelen esettanulmány elemzési mintaként szolgálhat a további vizsgálatok számára. A kutatás eredményei emellett egy hálózatos (a Mazsola keresőeszközhöz képest kevesebb anyagot tartalmazó, ugyanakkor nem csupán az igei régensek listázására korlátozódó) online vonzatszótár elkészítését is megalapozzák.

Kulcsszavak: aszemantikus/állandó határozók, vonzatszótár, jelentésminőség-elhatárolás, absztrahálódás, absztrakciómérték, alapmintázatok, konstrukciós sémák

1. Bevezetés

Jelen írásomat egy átfogóbb kutatás „alapkőletételének” szánom. Ennek középpontjában az a határozói csoport áll, amelynek tagjait a hagyományos nyelvtanok (pl. Keszler 2017a) alaposabb elemzések nélkül sorolják be az aszemantikus vonzatok kategóriájába, elkülönítve őket az ún. szemantikus vonzatoktól (lásd 1. ábra).

1. ábra. A határozók csoportjai

* A munkámat gazdagító, hasznos tanácsaikért szeretnék köszönetet mondani a témavezetőimnek, Kugler Nórának és Simon Gábornak, továbbá a szerkesztőimnek, Hrenek Évának és a lektoraimnak.

¹ Ez az összetettség lehet az oka annak, hogy a hagyományos szemléletű leírások elemzetlennek tekintik az ilyen szerkezeteket.

A strukturalista szemléletű szakirodalom (pl. Komlósy 1992: 299–527) az ige szótári szerkezetében reprezentálja az esetalakot, és egyszerű esetadást feltételezve nem számol a konstrukción belüli szemantikai műveletekkel, illetve a konstrukciók viszonyát meghatározó sémákkal.

A jelen kutatás a funkcionális kognitív nyelvtan elméleti keretét veszi alapul. A mikrohálózatként definiált mintacsoport régensei a mozgásigék köréből kerültek ki (ennek okát részletesebben lásd a 3. fejezetben); dolgozatomban ezeknek néhány határozóragos bővítésménnyel alkotott szerkezetét elemzem. A vizsgálat elsődleges célja, hogy a hagyományos nyelvtanokban elemzetlen vonzathatározós szerkezetként értelmezett konstrukciók egy részét egy lehetséges alapmintázati rendszer felvázolásával értelmezze újra.

Az ebbe a sajátos csoportba tartozó szerkezeteket emellett érdemes lehet összegyűjteni, majd egy online szótár (konstrukciótár) formájában közzétenni. Kutatásom távlati célja tehát egy olyan szótár létrehozása, amely – a hálózatosság elvének megfelelően – csomópontok köré szerveződve épül fel, és szűrési lehetőségeket is tartalmaz. Az ehhez kapcsolódó anyag, a példamondatokkal szemléltetett konstrukciók listája folyamatosan bővül. Egy ilyen jellegű lexikográfiai munkához ugyanakkor szükség van egy makrohálózat módszeres kialakítására is, amit kétségkívül minta-, illetve részelemzéseknek kell megelőzniük – ennek megfelelően a jelen dolgozatban nem a szótárzni kívánt teljes hálózatot vázoló fel, hanem az egészek csupán egy kis szeletét tekintem át, feltételezve, hogy a következőkben ismertetett esettanulmány tanulságokkal szolgálhat a további munkálatok számára is.

2. Elméleti háttér

A kutatás ismertetése előtt érdemes áttekinteni a vizsgált grammatikai csoport jellegzetességeit – ezt pedig adott esetben az *aszemantikus vonzat* terminus kettébontásával célszerű megtenni. Az alábbiakban tehát egyrészt a vonzatokhoz (2.1.), másrészt az *aszemantikus* megnevezés és az általa jelölt kategória feltételezéséhez (2.2.) kapcsolódó főbb problémák mentén ismertetem a szakirodalomnak a jelen téma szempontjából leginkább releváns megállapításait.

2.1. A vonzatok

A bővítvényeket három nagyobb csoportba szokás sorolni, ezek: a) a kötelező vonzatok, b) a fakultatív vonzatok, valamint c) a szabad bővítvények. A függőségi nyelvtani elemzésben a gyökércsomópont – hagyományosan az (egyszerű/igei vagy összetett) állítmány – kivételével mindegyik mondatrész előfordulhat a három altípus valamelyikeként, a határozók pedig mindhárom csoportba beletartozhatnak.

A bővítvények típusa azonban nem állapítható meg csupán az adott bővítvény szemantikai és grammatikai jellemzői alapján, hiszen ugyanaz a lexéma lehet például vonzat egy konstrukcióban és szabad bővítvény egy másikban. Éppen ezért a vonzatokkal foglalkozó munkák az alaptagot (a régenst) tekintik kiindulópontnak a hozzá szorosan vagy kevésbé szorosan kapcsolódó elemek osztályozása során.

Az (1a)-ban a *hajlamos* kifejezés bővítvénye egy olyan alárendelt tag, amely nem maradhat el a régens mellől anélkül, hogy a mondat (izoláltan) ne válna agrammatikussá (lásd az (1b)-t) – ezen alapul Helbig (1982) és Komlósy (1992) egyik vonzatpróbája is. Az ilyen, kötelező vonzatok kizárólag az elliptikus szerkezetekben hagyhatók el (lásd (1c)–(1d), vö. Komlósy 1992: 316; Keszler 2017a: 357).²

(1a) Pisti meglehetősen hajlamos a *hazudozásra*.

(1b) *Pisti hajlamos.³

(1c) Hááát, nem is tudom... Szerintem kevésbé hajlamos *rá*, vagy legalábbis én eddig nem így tapasztaltam.

² Az alanyi és a tárgyi argumentum kifejtetlenségének az eseteit részletesen vizsgálja Németh T. 2008.

³ Az (1b) egy szövegelméleti nézőpont nélküli izolált mondatként értendő.

(1d) Szerintem meg igenis hajlamos! Ha jobban megismered, majd meglátod...

A (2) a fakultatív vonzat jelenségéhez kapcsolódóan említ példákat. A (2b) típusú vonzatok szintén szorosan hozzátartoznak a régens jelentéséhez, az első csoporttal ellentétben azonban elhagyhatók anélkül, hogy a mondat (akár izolált mondatként) szemantikai és/vagy szerkezeti szempontból sérülne.

- (2a) Látom, olvasol.
- (2b) Igen, *könyvet* olvasok.
- (2c) Igen, olvasok.
- (2d) A gyerek már olvas.

A (3) példáiban ezzel szemben olyan bővítmények fordulnak elő, amelyek „általában [...] az igével és vonzataival ábrázolt tényállás egészének tulajdonságait, »külső koordinátáit« adják meg: az ábrázoltak helyét, időpontját, időtartamát, okát stb.” (Komlósy 1992: 317). Az alábbi mondatban tehát a kurzívval szedett mondatrészek – elvileg – mind ebbe a kategóriába tarthatnak.

(3a) *Tegnap Budapesten az eső miatt dél körül dugók alakultak ki.*

Az említett három kategória látszólag könnyen elkülöníthető egymástól – valójában mégis számos kritika merül fel a bővítmények ezen felosztásával kapcsolatban. Kálmán László több tanulmányában (lásd pl. Kálmán 2006: 229–246; 2017), valamint egy 2018-as előadásában⁴ is kitért az ilyen szemléletű vonzatelméleti megközelítések hiányosságaira.

Véleménye szerint „[a] hagyományos felfogás minden pontja hibás”, mivel „[r]égensek egész családjai járnak ugyanolyan vonzatkerettel”,⁵ vagyis az alaptagok nem individuális régensként értelmeződnek ebben a megközelítésben, hanem régensok kategóriáiról van szó.

Emellett a vonzatos szerkezeteket formailag nem különíti el a más típusú bővítményes szerkezetektől: csupán annyi különbséget feltételez, hogy az előbbiek az utóbbiakhoz képest állandósultabb, szorosabban összetartozó konstrukciók.⁶ Ezt az állandósultságot azzal hozza összefüggésbe, hogy a szóban forgó kifejezések valamely „elnevezésre méltó (»intézményesült«) szituációkra, konstellációkra utalnak”.

A vonzatosság fogalmát az emergens konstrukciós nyelvtan (ECG) alaptételeiből vezeti le; alapelvnek tekinti például, hogy a „nyelvelsajátítás lényege kapcsolatok létesítése nyelvi tapasztalatok (funkciók, formák) között”, a „kapcsolatok hasonlóságok és együttes előfordulások esetén alakulnak ki, erősségük függ ezek gyakoriságától”, valamint hogy a „hasonlóságon alapuló kapcsolatok attraktorokként működnek (vagyis elősegítik, hogy egy új tapasztalatot egy régebben kialakult mintához soroljunk)” (Kálmán 2018). Ugyanakkor Kálmán csupán vázolja az összetartozás fokozatait anélkül, hogy az egyes típusokat részletesen kidolgozná.

A jelen kutatás elméleti keretét szolgáló kognitív nyelvtanban – a prototípuselvű kategorizáció alapelveinek megfelelően – a vonzatok és a szabad bővítmények kategóriája nem különül el élesen egymástól. Langacker (2008: 202–205) különbséget tesz a *complement*

⁴ Ennek vázolata az alábbi linken érhető el: <http://www.nytud.hu/archiv/eloadasok/kalman20180705.pdf>. (A jelen bekezdésben idézett megállapítások is ebből az anyagból származnak.)

⁵ Ezekre említi példaként a *figyel, koncentrálni, gondol, emlékszik valaki valamire* szintagmákat, amelyek esetragos vonzatai beleillenek az aszemantikus határozók kategóriájába.

⁶ Ez azzal függ össze, hogy a konstrukciós nyelvtan első változatai a konstrukció definitív jellemzőjének tartották a megjósolhatatlanságot, illetve a bizonyos mértékig idiomatikus jelentést (vö. Goldberg 1995), ettől a szemlélettől azonban az újabb konstrukciós nyelvtanok már eltávolodtak, és a forma–jelentés párok esetében a nagy gyakoriságot önmagában is elégségesnek tartják a konstrukcionálódás megállapításához (vö. Goldberg 2006: 5, Hilpert 2014: 12).

és a *modifier* terminusok között, és szemantikai szerkezetüket eltérő módon ábrázolja: felfogása szerint az előbbiek kidolgozzák a fej egy sematikus alstruktúráját, míg az utóbbiak esetében a kidolgozás fordított irányú. Ez azonban nem mond ellent annak, hogy a kognitív függőségi nyelvtan (vö. Imrényi 2017: 683–702) az alaptag és a bővítmény közötti viszony szorosága, illetve a bővítménynek mint sematikus figurának az alaptag fogalmi szerkezetében betöltött centrális vagy periferikus helyzete alapján egy skálán helyezi el az egyes bővítményeket. A kognitív konstrukciós nyelvtan a kompozitumszerkezet fogalmának bevezetésével, valamint (ehhez kapcsolódóan) a komponensszerkezetekre irányuló elemzések sorával arra kíván rámutatni, hogy a szemantikai kidolgozási viszony alapján modellálhatjuk a kompozitumszerkezetként értelmezett konstrukciók egyes komponenseinek összetartozását (Langacker 2008: 161–182).

Mindezt a jelen kutatás tárgyát képező kifejezésekre vetítve elmondható, hogy az esetrag mint komponens mind a névszóval, mind az igével kapcsolatban áll (lásd 2. ábra). Feltételezhetően az alaptag és a bővítmény közötti kapcsolat szorosabb azokban az esetekben, amikor a rag és az igekötő azonos viszonyt dolgoz ki (vagyis az adott viszonyt több egység is kidolgozza a kifejezésen belül), és lazább a kapcsolat, amikor a rag kiválasztását a névszó által jelölt dolog képi sémája befolyásolja nagyobb mértékben.

A konstrukciók értelmezésében emellett alapvető szerepe van a gyakoriságnak; illetve fontos hangsúlyozni azt is, hogy a „vonzás” graduális, azaz különböző fokozatai vannak, így a bővítményminőségek éles megkülönböztetése szükségszerűen önkényes.

Ha azonban feltesszük, hogy mindezekkel együtt is lehet létjogosultsága a korábban bemutatott (1)–(3) altípusok elkülönítésének, mindenképpen szükséges megjegyezni, hogy a jelenleg rendelkezésre álló módszerek⁷ ellenére sincs lehetőség (és szükség) éles határokat húzni ezek között. A kategóriák elhatárolásának képlékeny és önkényes voltát támasztja alá az is, hogy – néhány speciális(nak tekintett) eset kivételével – a legtöbb idő-, mód- és fokmértékhatározó hagyományosan a szabad bővítmények kategóriájában kap helyet annak ellenére, hogy az ezen határozók által megnevezett körülmények szervesen hozzátartozhatnak a régensek által jelölt folyamatokhoz, cselekvésekhez. Például a *jár* igének természetesen vonzata a járást végző entitás(ok)ra utaló alany és a járási folyamat célhelyére vonatkozó határozó, de a folyamatnak/jelenetnek elidegeníthetetlen (bár nyelvileg nem feltétlenül releváns) részét képezi a tevékenység ideje, időtartama, minősége, intenzitása stb. is. Ennek alapján akár az utóbbi „körülményeket” kifejező nyelvi elemek is besorolhatók volnának – a szabad bővítmények mellett – a fakultatív vonzatok kategóriájába is:

(3b) *Télen mindig nagyon lassan és óvatosan járunk az utcákon.*

Mindezekkel együtt a továbbiakban magam is alkalmazom a *vonzat* terminust az elemzéseim során – olyan módon, hogy a vonatkozó (hivatkozott) szakirodalom által vonzatnak tekintett határozókat beemelem a vizsgálati anyagba, ugyanakkor nem foglalkozom ezek kategorizálásának a kérdésével, illetve a felmerülő kategorizációs problémákkal. Hasonlóképpen kezelem az *aszemantikus vonzat* kifejezés másik elemét, az *aszemantikus* terminust is.

2.2. Az aszemantikus határozók csoportja

A *Magyar grammatika* definíciója szerint az aszemantikus határozók olyan határozói mondatrészi szerepű elemek, amelyek egyfelől vonzatok, másfelől „egyetlen jelentéstani csoportba sem sorolhatók be” a hagyományosan elkülönített kategóriákon belül (Keszler 2017c: 436).⁸

⁷ Ezek közül a legismertebbek a strukturalista szemléletű szakirodalom által bemutatott vonzatpróbák (lásd pl. Komlósy 1992: 316, 318, 320).

⁸ Néhány oldallal korábban, a kötött és a szabad határozók megkülönböztetését tárgyalva ugyanakkor ez a munka is „nem pontosan körülhatárolható jelentésű” vonzatokként hivatkozik a szóban forgó csoportra (Keszler 2017b: 430).

Az említett osztályozás azonban – összefüggésben azzal, hogy a hagyományos leíró nyelvta-
nok általában nem dolgoznak ki egy egységes jelentéseméletet, amelyre a leírásuk épül –
szemantikai szempontból rendkívül vitatható.⁹

Ezt támasztja alá az is, hogy ez a felfogás egymástól szemantikailag nagymértékben
különböző szintagmákat sorol az adott kategóriába (a példákat lásd Keszler 2017b: 430):

*áskálódik valaki ellen, bajlódik valamivel, függ valamitől/valakitől, gratulál valami-
hez/valakihez, gyönyörködik valamiben/valakiben, túljut valamin/valakin, felelős
valamiért/valakiért, képtelen valamire, szerelmes valakibe/valamibe; felment (vala-
kit) valami alól, kiáll valaki/valami mellett, férjhez megy valakihez; élen jár valamiben;
fogékony valakire/valamire v. valaki/valami iránt, érdeklődik valami/valaki iránt/felől;
tanít táncolni, ráér kiabálni, köteles megjelenni.*

A fentiek jól szemléltetik, hogy az adott kategóriába sorolt szószerkezetek alaptagjai (igéi, igé-
ből képzett szavai, valamint melléknevei és állandósult szókapcsolatai) mennyire sokfélék
mind az alakjukat, mind a jelentésüket tekintve, emellett az aszemantikusként nevezett vonza-
taik sem alkotnak homogén kategóriát: lehetnek ragos vagy névutós névszók, illetve olykor
akár főnévi igenevek is. (A vonzatok megjelenési formája bizonyos esetekben variálódhat is –
pl. *fogékony valakire/valamire v. valaki/valami iránt* –, a régensnek és a határozói bővítményei-
nek a viszonyára pedig az jellemző, hogy konstrukcióként gyakorlódnak be, illetve konstruk-
ciós sémaként rögzülnek.)

Észrevehető tehát, hogy a leíró, illetve a formális szemléleti kerethez kötődő elméleti
munkák vagy egyáltalán nem foglalkoznak a vonzatok jelentésével, vagy ha igen, akkor a vi-
szonylag elvont jelentésű határozók esetében csupán általános megállapításokat tesznek. A
jelenségcsoport vizsgálatokor ennek megfelelően a strukturális szemléletű, illetve a besoroló
jellegű hagyományos leírás helyett olyan elméleti keretet célszerű választani, amelyben meg-
határozó szerep jut a szemantikának – ilyen például a szimbolikus nyelvi kifejezésekkel, azaz
funkció–forma párokkal operáló, a nyelvet konstrukciók hálózatoként értelmező funkcionális
kognitív nyelvészet (vö. pl. Tolcsvai Nagy 2017: 52–53), amelyet a kutatásom során, a hatá-
rozói vonzatokkal kapcsolatos kérdések értelmezésekor alapul veszek.

Ahogy arra már fentebb is utaltam (lásd 1.), ahhoz, hogy a későbbiekben értékelhető
szótári munka születhessen az eddig elemzetlen vonzathatározói konstrukciókból, első lépés-
ként ki kell jelölni a régensek egy kisebb, jól körülhatárolható szemantikai csoportját, hogy
annak konkrét, korpuszból származó megvalósulásait elemezve feltárhatóvá váljon az alaptag
és a vonzatok szemantikai összetartozásának jellege. Erre tesz kísérletet a mozgásigék kate-
goriájára fókuszáló jelen esettanulmány, amelynek eredményei (legalábbis részben) vélhe-
tően kiterjeszthetők lesznek a későbbiekben a teljes vizsgálati anyagra, vagyis a makrohálózat
további elemeire is.

Feltételezem, hogy az „aszemantikusságként” értelmezett sajátosság mögött az alap-
tag és a bővítmény kapcsolatának szorosabbá válása, állandósulása, illetve ezzel párhuzamos
folyamatként (vagy a konstrukcionálódást éppen motiváló tényezőként) a szerkezeti jelentések
különböző mértékű absztrahálódása áll. Ebből kiindulva a próbaelemzésre kijelölt csoport (a
mozgásigék) egyes elemeinek és a hozzájuk kapcsolódó vonzatokkal alkotott konstrukcióknak
az esetében is az elvontabbá válás fokozatait, illetve az ennek nyomán potenciálisan kirajzo-
lódó sémákat igyekszem felvázolni.

⁹ Mindazonáltal a MGr. is rámutat arra, hogy a szóban forgó határozói csoport megnevezésére a koráb-
ban használt *állandó határozó* terminus (lásd pl. Tompa (szerk.) 1961) sem volt alkalmas, mivel „min-
denféle vonzat elnevezésére szolgált”, valamint „csak a meghatározott esetragokkal, névutókkal stb.
kifejezett (főnévi, melléknévi) vonzatokat jelölték vele” (Keszler 2017b: 430).

3. Anyag és módszer

3.1. Az igecsoport kiválasztása: a mozgásigék

A kutatás során először arról kellett döntést hozni, hogy az igei vagy a névszói régensek lennének alkalmasabbak arra, hogy egy ilyen jellegű vizsgálódás középpontjába kerüljenek. Két érv szólott amellett, hogy a fókusz az igék, illetve az igei bővítmények elemzésére kerüljön: egyrészt a korábban összegyűjtött szóanyagomban lényegesen nagyobb arányban fordultak elő igék, mint névszói elemek, másrészt ez idáig nem készült olyan magyar nyelvű anyagokat tartalmazó adatbázis, amelyben a névszói alaptagok bővítménykeretét hatékonyan lehetne vizsgálni, míg az igék esetében rendelkezésre áll és jól alkalmazható a specifikusan az igei bővítményszerkezetek vizsgálatára kidolgozott Mazsola keresőeszköz.

A vonzathatározós konstrukciók valamennyi típusának mélyreható vizsgálata nélkül nem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy az igei konstrukciók kategóriáján belül a mozgásigéket tartalmazó szerkezetek egy speciális csoportot képviselnek. Hogy mégis sajátos, más csoportoktól (bizonyos mértékig) elkülöníthető alosztályként tekintek erre a kategóriára, az a funkcionális nyelvészet azon megállapításával függ össze, amely szerint a legáltalánosabb konstrukciók alapvető (tipikusan téri) tapasztalatokat sematizálnak. Ez az irányzat lényeges szempontnak tartja az emberi megismerési folyamatok tekintetbevételét a nyelv vizsgálata során, emellett hangsúlyozza, hogy a legalapvetőbb tapasztalataink a testben létezéshez (vö. embodiment) és a térérzékeléshez kötődnek, illetve hogy az összetettebb, elvontabb jelenségeket ezen tapasztalatok alapján és segítségével értjük meg (lásd pl. Tolcsvai Nagy 2017: 32). A mozgás és a mozgó entitások percepciója pedig olyan hétköznapi alaptapasztalat, amely közvetlenül összefügg a test és a tér viszonyrendszerének megértésével (lásd pl. Goschler–Stefanowitsch (eds.) 2013; Ibarretxe-Antunano (ed.) 2017).

Ami mozog, az általában feltűnőbb, mint az, ami stabil(abb) és/vagy térben rögzített(ebb). Ha pedig abból indulunk ki, hogy a megismerés során a figyelem számára feltűnő egy mozgást végző entitás, akkor az is könnyen érthetővé válik, hogy miért lehetnek központi szerepűek az ezekre a cselekvésekre vonatkozó igék a más típusú (nem feltétlenül mozgással kapcsolatos) tevékenységek nyelvi leképezésében is. A viszonylag nagymértékben elvont és összetett folyamatokat – az olyanokat is, amelyekben a helyváltoztató mozgásnak semmilyen (konkrét) formája nem játszik szerepet – a mozgásról kialakított tapasztalatainkhoz kalibráljuk, a mozgás analógiájára dolgozzuk fel, és nyelvileg is jellemzően metaforikus jelentésű mozgásigékkel fejezzük ki. Ez egyrészt a reprezentáció műveleteként általános, másrészt a megvalósulást tekintve kultúra- és nyelvspecifikus jellegzetesség (vö. Kövecses–Benczes 2010: 97–114).

Ugyanígy feltehetően nyelvspecifikus az is, hogy a konceptualizáció során a mozgásigéknek mikor milyen alszerkezetei, alap- vagy járulékos tulajdonságai, illetve az általuk ábrázolt jelenetnek milyen körülményei profilálódnak, valamint hogy kiemelődnek-e egyáltalán vagy csak háttérinformációkként aktiválódnak az említett jegyek. Vagyis amennyiben segítségül hívjuk a mozgáshoz kapcsolódó fogalmi hálózat bizonyos elemeit az egyes kifejezések értelmezése során, ezt különböző szinteken és mértékben tehetjük – emellett az is előfordulhat, hogy ezek az elemek a konkrétan megjelenített eseménynek „csupán” az előzményeire vagy éppen következményeire vonatkoznak. Mindennek alapja az a korábban már említett megfigyelés, miszerint ami él, az mozog, illetve mozgatni képes más élő vagy élettelen dolgot, valamint hogy számos folyamat (az ember számára is észlelhető) mozgással jár együtt. Ezeket az összefüggéseket pedig nemcsak a konkrét, hanem a metaforikus jelentésű megnyilatkozásaink során is képesek vagyunk előhívni.

A jelen dolgozatban ismertetett kutatásomban mindezen sajátosságaik miatt esett a választásom a mozgásigék csoportjára: úgy vélem, hogy ezen igecsoport tagjai alkalmasak lehetnek arra, hogy elemzésükkel megalapozhassam a későbbi, kiterjedtebb, más igecsoportokat is bevonó vizsgálódást.

Az észlelt dolgokat mindig valamilyen előtér–háttér elrendezésben dolgozzuk fel. A jelenet előtérben álló figurája inkább az aktív(ként konceptualizált) entitás, más figurák ennek feldolgozásához szolgálnak háttérként. Az észlelésnek ez a sajátossága hatással van a nyelvi reprezentáció szerveződésére is: a feldolgozott/megértett jeleneteket mind fogalmilag, mind nyelvileg az észleléssel analóg módon, előtér–háttér viszonyokban konstruáljuk meg. Ezen összefüggések leírására (az előtér és a háttér, valamint a figura és az alap Gestalt-, illetve kognitív pszichológiában használt fogalmának analógiájára) a kognitív nyelvten bevezeti a trajektor és a landmark fogalmát (Langacker 2008: 70–73; vö. 4.1. alpont). Fontos azonban megjegyezni, hogy a fogalmak közötti különbségtétel ebben az esetben sem történhet meg a fokozatok figyelembevétel nélkül. Egy tipikusan háttérként értelmezett dolog is kiemelődhet, és ezáltal a jelenet előtérébe kerülhet, illetve maguk az entitások is eltérő mértékben lehetnek aktívak: előfordul, hogy a résztvevők a kérdéses folyamatnak nem cselevői (ágensei, pl. (4a)), hanem „elszenvedői” (páciensei, pl. (4b)), speciális esetben átélői (experienzei, pl. (4c)) vagy éppen kedvezményezettjei (beneficiensei, pl. (4d)). Ezekre példák az alábbi mondatok (Tolcsvai Nagy 2017: 325–326 alapján):

(4a) <i>Jenő</i> belegyalogolt a pocsolyába.	→	ágens
(4b) A <i>torta</i> tíz részre lett felvágva.	→	páciens
(4c) A legtöbb <i>ember</i> utálja, ha sokat kell várakoznia.	→	experiens
(4d) A szépségversenyen <i>Katinak</i> adták a fődíjat.	→	beneficiens

A (4c) kivételével a (4) példasor valamennyi mondata tartalmaz egy-egy olyan cselekvésmozzanatot, amely egyértelműen feltételezi valakinek vagy valaminek a hely- vagy helyzetváltoztató mozgását (ez a valaki vagy valami természetesen nem mindig azonos a mondat alanyával).

Ahogy fentebb említettem, nemcsak a testi, hanem a lelki és szellemi tulajdonságok, történések, „állapotváltozások” nyelvi megkonstruálása során is gyakran olyan metaforikus jelentésű kifejezéseket alkalmazunk, amelyek valamilyen konkrét fizikai mozgást jelölő nyelvi egységeken alapulnak. Például:

- (5a) Júlia a válása után mély depresszióba esett.
 (5b) Hihetetlen, hogy az a nyikhaj férje képes volt így *túllépni* rajta!
 (5c) Na *ebbe* inkább *bele se menjünk!* Tényleg nem érdemes... Egy férfi szíve az ő korában még nyilván szabad akar lenni és a kevésbé meglett női egyedek után *szálldogálni*.

A mozgásigék nemcsak magukra a folyamatokra és azok időbeliségére utalhatnak, hanem (általában implicit módon) térben is elhelyezik a cselekvéseket – ezt pedig legtöbbször az igekötők és/vagy a helyre utaló határozók teszik explicitte: a magyar igék rendszerint ilyen „szatelliták” (Talmy 1991) segítségével jelenítik meg a téri viszonyokat (például a mozgás ösvényét is).¹⁰

A 2.2. alpontban már említettem, hogy a későbbi, kiterjedtebb makrohálózati kutatásban vizsgálendő vonzatok elsősorban határozóragokkal és névutókkal fejezhetők ki. Ehhez azonban hozzá kell tenni azt is, hogy a magyarban ezek a kifejezések (morfémák, illetve viszonzások) javarészt a térbeliséghez kötődnek – mivel etimológiailag konkrét térbeli viszonyokra utaló szavakból származnak (Sárosi 2018: 152). A továbbiakban látni fogjuk, hogy a jelen kutatás tárgyát képező (a klasszikus nyelvtenek által szemantikailag nem elemzett) szerkezetek esetében az igék jelentésbővülése mellett nagy szerepe van a figurák (a trajektor és a landmark, vagyis tipikusan az alanyi és a határozói pozícióban megjelenített szereplők) átértelmezésének is. Éppen ezért – illetve a választott igecsoport szemantikai sajátosságaiból adódóan – a mozgásigék elemzése során nemcsak az idő-, hanem a helyviszonyok is meghatározó tényezők.

¹⁰ Vagyis Talmy tipológiája szerint a magyar ún. „satellite-framed language” (Talmy 1991).

3.2. A vizsgálat anyagának kijelölése

Az eddigiekben (3.1.) kifejtettem, hogy miért az igei régensek és azokon belül miért a mozgásigék kerültek az elemzés középpontjába – ám esettanulmányról lévén szó, a vizsgálatba bevont anyagot ennél konkrétabban és specifikusabban kellett meghatározni.

Az elemezni kívánt (mozgás)igék körének leszűkítése érdekében első lépésként egy egyszerű és szűk körű kérdőíves kutatást végeztem, amelyben (többek között) a kitöltők által legkönnyebben előhívott mozgásigékre kérdeztem rá. A megadható elemek számát nem korlátoztam, vagyis minden adatközlő annyi mozgásigét sorolhatott fel, amennyi az eszébe jutott, illetve amennyit jónak látott (a legrövidebb lista egy, a leghosszabb pedig tíz igéből állt). Azt feltételeztem, hogy a kérdőív kitöltése során a megkérdezettek által előhívott mozgásigék képesek reprezentálni az általában véve is könnyen előhívható, tipikusnak tekinthető mozgásigéket. A kérdőívet 29-en töltötték ki, és végül mindössze 37 különböző mozgásige gyűlt össze¹¹ (lásd 1. táblázat):

1.	<i>megy</i>	11.	<i>rohan</i>	21.	<i>megy</i>
2.	<i>megy, fut, sétál, dzsal, lohol</i>	12.	<i>halad</i>	22.	<i>megy, siet, fut, rohan, sétál</i>
3.	<i>megy, szalad</i>	13.	<i>fut, sétál, járkál, rohan, lépked</i>	23.	<i>megy, jár, lép</i>
4.	<i>megy</i>	14.	<i>megy, jön, halad, fut, sétál, ballag, szalad</i>	24.	<i>fut, rohan, szalad, jógázik</i>
5.	<i>indul, áll</i>	15.	<i>fut, sétál, lép, emel, cipel</i>	25.	<i>megy, takarodik, orientálódik</i>
6.	<i>jön, megy</i>	16.	<i>megy, jön, halad, fut, rohan, andalog, baktat, cammog</i>	26.	<i>megy, jön, siet, fut, szalad, oson, sétál, rogygyan, görnyed</i>
7.	<i>fut, siet, halad, szalad, mozdul</i>	17.	<i>megy, jön, mozog</i>	27.	<i>jön, megy, indul, mozdul</i>
8.	<i>jön, megy, indul, fut</i>	18.	<i>jön, megy, utazik, autózik</i>	28.	<i>elmegy</i>
9.	<i>megy, jön, jár</i>	19.	<i>megy</i>	29.	<i>megy</i>
10.	<i>kileng, odébbáll, elmegy, eljön, idejön</i>	20.	<i>megy, fut</i>		

1. táblázat. A kitöltők által felsorolt mozgásigék

Az ilyen módon összeállított listából kiválasztottam a 10 leggyakrabban említett igét. (Az alábbi felsorolás első oszlopában szögletes zárójelben megadtam, hogy a kérdőívekben összesen hányszor fordult elő az adott ige.) Mindemellett érdemes összevetni ezeket a gyakorisági adatokat a Magyar Nemzeti Szövegtárban (MNSZ2) lévő előfordulások számával is:

¹¹ A válaszokban olyan igék is megjelentek, amelyek értelmezésem szerint nem (vagy csak nagyon áttételesen) tartoznak ebbe a csoportba (lásd *emel, cipel, görnyed, rogygyan*). Ezeket nem vettem figyelembe az összesítéskor.

**A kérdőívek szerinti
gyakoriság:**

1. *megy* [20]
2. *fut* [11];
3. *jön* [9];
4. *sétál* [6];
- 5–6. *rohan* [5];
- 5–6. *szalad* [5]
7. *halad* [4]
8. *indul* [3]
- 9–10. *jár* [2]
- 9–10. *lép* [2]

**Az MNSZ2 szerinti
gyakoriság:**

1. *megy* [739 016]
2. *jön* [637 586]
3. *jár* [616 476]
4. *indul* [370 135]
5. *lép* [318 359]
6. *halad* [120 377]
7. *fut* [118 636]
8. *sétál* [28 321]
9. *rohan* [27 020]
10. *szalad* [19 767]

A kérdőívek segítségével nyert 10 mozgásigéből végül ötöt választottam ki: a *megy* és a *jön* igét (egyrészt mivel ezek a leggyakoribbak közé tartoznak, másrészt mivel a két ige szituatív párt alkot), a *fut* és a *sétál* igét (mivel ezek az intenzitást tekintve alkotnak egyfajta párt), valamint a *halad* igét (mivel ennek jelentése sem az irány, sem az intenzitás szempontjából nem specifikus).

Akár a megkérdezettek válaszait, akár a korpuszbeli gyakorisági adatokat vesszük alapul, azt látjuk, hogy a *megy* kiemelkedően magas gyakorisággal a lista élén áll. Megállapítható tehát, hogy a *megy* központi, tipikus, magas példánygyakoriságú mozgásige, amelyet (feltehetően) könnyű előhívni, emellett pedig az adott szemantikai kategórián belül valószínűleg ez a legkevesebb kontextuális kötöttséggel jellemezhető elem, így viszonyítási pontként szolgálhat a más mozgásigékkel alkotott konstrukciók elemzésekor.

A konstrukciók kiválasztása során a *Magyar igei szerkezetek. A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára* c. kiadványt (a továbbiakban: MISZ) használtam fel.¹² A kötet *Alapige szerinti mutató* c. részében megkerestem a *megy* igét, majd kigyűjtöttem a *megy* igével alkotott összes olyan szerkezetet, amely valamilyen határozóragos bővítményt – a szerkesztők értékelése szerint jellemzően vonzatot – tartalmaz (Sass et al. 2010: 465). A kutatásba bevont további négy ige esetében is megvizsgáltam, hogy az említett mutatóban megjelennek-e azok a konstrukciók, amelyek a *megy* igénél adathatók – amennyiben igen, ezek a kifejezések is bekerültek a vizsgált konstrukciók körébe. Az ezzel a gyűjtési módszerrel létrejött anyagokat táblázatba rendeztem, majd a táblázatból eltávolítottam azokat a kifejezéseket, amelyek a saját nyelvi intuícióim szerint kevésbé (vagy egyáltalán nem) hoznak létre „szemantikailag problematikusként” értelmezhető jelentéseket. Az elemzések során figyelmen kívül hagytam a táblázat azon sorait, amelyek esetében nem állt rendelkezésre elegendő adat az összehasonlításhoz (az általam előzetesen megállapított kritérium értelmében szerkezetenként legalább két adatnak kellett lennie). Ezen kiválasztási folyamat eredményeként jött létre az alábbi, 2. táblázatban szereplő mikrohálózat,¹³ amelyben összesen 23 konstrukció kapott helyet. A továbbiakban ezeket a konstrukciókat vizsgálja – döntően korpuszadatok felhasználásával, illetve elemzésével – a jelen esettanulmány.

¹² Ebben a kötetben kizárólag azok a szerkezetek szerepelnek, amelyek az MNSZ1 korpuszában elérték a minimum 250-es előfordulási küszöböt (Sass et al. 2010: 10).

¹³ A táblázatban szereplő adatok azért tekinthetők egy hálózat elemeinek, mert az egyes sorok és oszlopok egymással viszonyban álló elemeket tartalmaznak, tehát mindegyik cella két dimenzió mentén (vertikálisan az alapigék, horizontálisan pedig az azonos szerkezeti felépítések szerint) egy-egy viszonyrendszer részét képezi.

MEGY	JÖN	FUT	SÉTÁL	HALAD
<i>átmegy -Vn</i>		<i>átfut -Vn</i>	<i>átsétál -Vn</i>	<i>áthalad -Vn</i>
<i>belemegy -bA</i>	<i>belejön -bA</i>	<i>belefut -bA</i>	<i>belesétál -bA</i>	
	<i>kijön -bŐI</i>	<i>kifut -bŐI</i>	<i>kisétál -bŐI</i>	
<i>nekimegy -nAk</i>		<i>nekifut -nAk</i>		
<i>rámegy -rA</i>	<i>rájön -rA</i>			
<i>szembemegy -vAI</i>	<i>szembejön -vAI</i>	<i>szembefut -vAI</i>		
<i>végigmegy -Vn</i>		<i>végigfut -Vn</i>		<i>végighalad -Vn</i>
	<i>jön -vAI</i>			<i>halad -vAI</i>

2. táblázat. A mikrohálózat konstrukciói

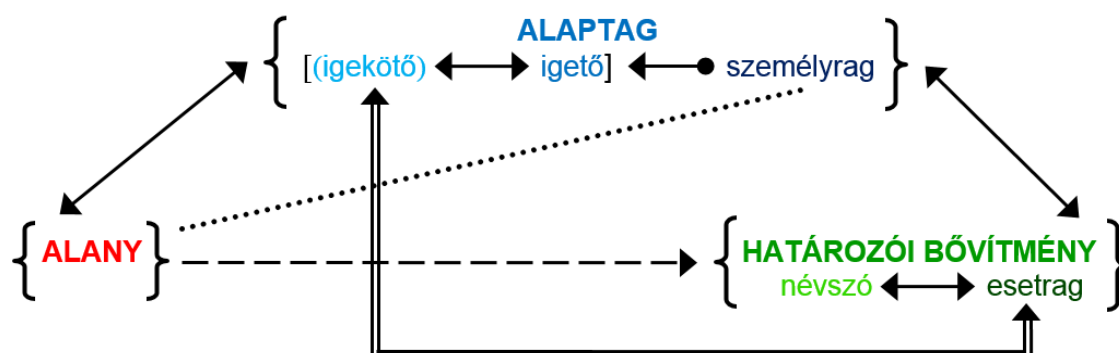
4. A vizsgált szerkezetek sajátosságai

Mindezek után érdemes közelebbről is szemügyre venni az elemzendő szerkezetek legfontosabb összetevőit: a bővítmények által reprezentált valóságárszletek és a cselekvők viszonyát, valamint az alapigék viszonyát és jelentéseit. Az igék tekintetében elsősorban azt fontos megvizsgálni, hogy ezek önmagukban (vagyis pl. igekötő nélkül) milyen szemantikai tartalmakat foglalnak magukba. Az elemzéseim során mindenhol az igekötő nélküli igékből indulok ki, de emellett – önálló egységekként – tekintetbe veszem azokat az adott igéből létrehozott igekötős alakulatokat is, amelyekben nemcsak az alapige, hanem az igekötős ige mint egység is mozgásigeként értelmezhető.

A mikrohálózat egyes egységeinek elemzésekor minimálisan egy háromelemű kompozitumszerkezetet lehet vizsgálni: a régensnek (adott esetben az igének), a trajektornak (tipikusan az igei konstrukcióban alanyként kidolgozott szereplőnek) és a landmarknak (a határozói viszonyban, bővítmény által megjelenített szereplőnek) a kölcsönös összefüggéseit. A kompozitumszerkezetek különböző komponensekből épülnek fel olyan módon, hogy az egyik komponens egy vagy több sematikus, kidolgozásra váró alszerkezetét valamely másik komponens dolgozza ki (Tolcsvai Nagy 2017: 246).

A vizsgált konstrukciók (mint kompozitumszerkezetek) esetében szemantikai szempontból az ige tekinthető az egyes jeleneteket reprezentáló kifejezések magjának. Ez az elem jelöli ki azt az értelmezési keretet, amelyben a konstrukció más elemei feldolgozhatóvá válnak, valamint ez határozza meg, hogy milyen viszony van az alany és a határozóragos vonzat között (mintegy összekapcsolva egymással az alanyt és a határozót). Az alany ezzel szemben azt fejezi ki, hogy ki vagy mi lehet az ige által jelölt folyamat cselekvője, illetve hogy ki vagy mi képes részt venni az adott jelenetben, a határozó pedig azt mutatja meg, hogy az alanyhoz mint résztvevőhöz kötődő és az ige által megjelenített folyamat kire vagy mire irányul (előtér), illetve hogy milyen körülmények között történik (háttér). Az alanyi pozíciójú névszó és az ige, valamint a határozóként megjelenő névszó és az ige kölcsönösen kidolgoz valamit a másik elem jelentésszerkezetéből, az alany és a határozó viszonyában pedig irányulásról beszélhetünk (vö. pl. Tolcsvai Nagy 2017).

Mindemellett a kisebb kompozitumszerkezetek is felbonthatók további komponensekre: a határozói bővítményen belül a névszó és az esetragja között vagy az alaptag esetében az (alap)ige és (amennyiben van) az igekötője között ugyancsak kölcsönös kidolgozási viszony áll fenn. Ezenkívül az igei személyrag episztemikusan lehorgonyozza az igét azáltal, hogy az alanyi pozícióban lévő névszó számát és személyét jelöli (egyeztetés), a határozói elem esetragja pedig ugyanazt az aktuális jelenetreprezentációban leginkább profilált térvizonyt jeleníti meg, mint az igekötő (amennyiben a szerkezetben igekötős ige jelenik meg) – bár az esetrag és az igekötő jelentése nem feltétlenül azonos mértékben tekinthető sematikusnak (lásd 2. ábra).

Jelmagyarázat

- ↔ kölcsönös kidolgozás
- ←• episztemikus lehorgonyzás
- egyeztetés
- - -> irányulás
- ↔ párhuzamos kidolgozás

2. ábra. A vizsgált szerkezetek viszonyhálózata

4.1. A trajektor és a landmark

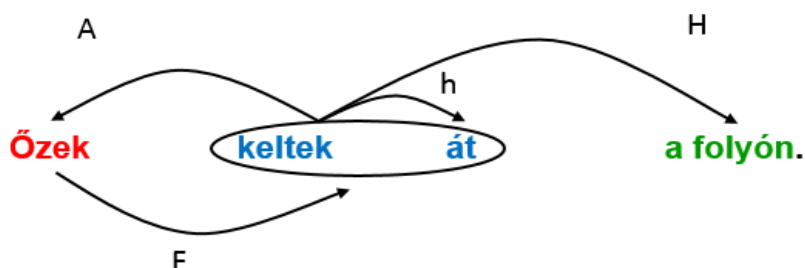
A viszonyhálózati ábrán alárendelt tagokként megjelenő elemek kapcsán fontos részletesebben is kitérni a trajektor és a landmark fogalmára. Ezek a fogalmak az *elsődleges figura* és a *másodlagos figura* terminusokkal is megnevezhetők – így már a megnevezés is utalhat arra, hogy e két figura az igehez fűződő viszonyukat tekintve nem egyenértékű.

„Az elsődleges figurát állítja az ige a figyelem középpontjába, míg a másodlagos figurák az elsődlegeshez képest másodlagos viszonyítási fogalmak az ige jelentésszerkezetében. A trajektor, vagyis az elsődleges figura a figyelem előtérbe kerül a beszélő figyelemirányítása révén, míg a landmark vagy landmarkok, a másodlagos figurák a trajektor viszonyítási fogalmai, azok az előhívott fogalmak a konstruálásban, amelyekhez képest kerül előtérbe a trajektor. A trajektor az, ami valamihez képest előtérbe kerül és e viszonyban határozható meg, a landmark kategóriájával együtt funkcionál. A landmark az, amihez képest valami más az előtérbe kerül és meghatározható” (Tolcsvai Nagy 2017: 320–321).

A jelen kutatás szempontjából különösen fontos tisztázni, hogy az egyes szerkezetek esetében mit jelentenek ezek a megállapítások, valamint hogy miért nem azonosítható teljes mértékben a trajektor és a landmark fogalma az alany és a határozó fogalmával. Ezek az összefüggések a (6a) példán keresztül szemléltethetők:

(6a) Őzek keltek át a folyón.

A kognitív függőségi nyelvtan mondatelemzési metodikáját követve az *átkel* ige (illetve az aktuális megvalósulásban a *keltek át*) tekinthető a magmondatnak, amelyhez két főnév kapcsolódik: az *őzek* az alanyi (A), a *folyón* pedig a határozói (H) viszony kifejezőjeként (lásd Imrényi 2017: 684; 3. ábra).

3. ábra. A (6a) mondat viszonyhálózati ábrázolása

Amikor mondatrészi szerepekről beszélünk, az adott mondatban megjelenő szavak szintaktikai funkcióit osztályozzuk. Ha azonban a magmondat (esetünkben az ige) által reprezentált jelenet szerkezeti vázából indulunk ki (Imrényi 2017: 703–713), kevésbé evidens, hogy konkrét szavak konkrét szerepeiről kellene számot adni, mivel a jelenet forgatókönyve már önmagában is sematikus. Ebben a megközelítésben tehát elsősorban nem az a fontos, hogy kire vagy mire utal az a névszó, amely az alany, illetve a határozó szerepét betölti, hanem az, hogy a protoállításként megjelenő szó (*átkel*) szemantikai alszerkezeteiben van-e helyük olyan elemeknek, amelyek lehetővé teszik ezeknek a szerepeknek a betöltését. Az *átkel* ige lehetséges figurái a következők:

- (6b) *átkel* VALAKI/VALAMI, VALAKIN/VALAMIN, VALAKIVEL/VALAMIVEL, VALAHONNAN, VALAMINÉL, VALAHOVÁ, VALAMIHEZ/VALAKIHEZ, VALAMEDDIG, VALAMIKOR, VALAHOGYAN, VALAMIÉRT (stb.)

Ebből a felsorolásból is jól látható, hogy az *átkel*-hez lényegét tekintve kötődik egy cselekvőre utaló figura (a trajektor). Ezenkívül ugyancsak szorosan kapcsolódik az adott igehez egy alátámasztási felületként conceptualizált entitásra vonatkozó figura, amely azt a (konkrét vagy metaforikus) helyet jelöli, amelyen a cselekvő átkelhet, valamint néhány olyan körülményjelölő, amelyek szintén az ige által megjelenített esemény(sorozat) egy-egy eltérő mértékben feltűnő részletét profilálják (ezek a landmarkok). Fontos azonban, hogy – a rögzült, idiomatikus kifejezésektől eltekintve – lexikailag általában nincs előre és egyértelműen megszabva, hogy egy ige jelentésszerkezetében milyen konkrét szereplők jelenhetnek meg, illetve hogy (ezzel együtt) milyen konkrét nyelvi elemek fordulhatnak elő az adott ige bővítménye(i)ként. A nyelvhasználók a sematikus szerepeknek megfelelő kifejezésekkel (alanyi, tárgyi, határozói pozíciójú elemekkel) „töltik ki” az igei szerkezeteket. A (6a) példa esetében az *őzek* a trajektor, a *folyón* pedig az egyik landmark – amely elemek a fentieket figyelembe véve az ige által „megengedett” lehetséges trajektorok és landmarkok aktuális megvalósulásaiként értelmezhetők. A továbbiakban mindezeket figyelembe véve nevezhetjük az elemzett igei szerkezetekben megjelenő szavakat trajektornak, illetve landmarknak.

Ezt azért fontos rögzíteni, mivel a korpuszvizsgálatok számos olyan nyelvi adatot hozhatnak felszínre, amelyekben az elemzés szempontjából alapstruktúrájának tekinthető magmondat–alany–határozó diszpozícióval szemben a trajektorként és landmarkként értelmezett elemek a teljes mondatot tekintve más funkcióban jelennek meg. Ez figyelhető meg a (7a)–(7d) példásor esetében is, amelynek egyes mondataiban a *kisétál* -bŐl szerkezet különböző módokon dolgozódik ki:

- (7a) *Andrea kisétált* a megszokott munkahelyi környezetéből.
 (7b) A megszokott munkahelyi környezetéből *kisétáló* Andrea hamar csalódott lett.
 (7c) *Andréát* – miután *kisétált* a megszokott munkahelyi környezetéből – számos meglepetés érte.
 (7d) *Andrea* a megszokott munkahelyi környezetéből való *kisétálással* véglegesen megpecsételte a sorsát.

A (7a) képviseli az elemzés szempontjából alapvetőnek tekinthető mondatszerkezetet, míg a (7b)–(7d) mondatok olyan módosulásokat szemléltetnek, amelyekben a kompozitumszerkezetek komponensei a (7a)-hoz képest más szerepekben jelennek meg – ennek ellenére is képesek vagyunk azonban az ilyen szerkezeteket is az alapstruktúrához viszonyítva értelmezni. A (7c) mondat *Andreát* eleme nem ragadható meg alanyként, mivel ez a teljes mondat tárgya, a (7d)-ben megjelenő *környezetből való kisétálással* kifejezésben pedig a határozó összetett jelzővé, míg az eredeti magmondat határozóvá alakul át. Ha azonban magmondat helyett alaptagról vagy régensről, alany helyett trajektorról és határozói bővítmény helyett landmarkról beszélünk, megkerülhetővé válnak az említett problémák, miközben lehetőségünk lesz a (nem feltétlenül igével kifejezett) igei tartalom, valamint a szemantikailag hozzá kapcsolódó figurák értelmezésére, illetve leírására. Az elemzések során tehát ezt a terminológiát követem.

4.2. A mozgásigék jellemzése

Egy-egy ige vizsgálatakor három tulajdonságot, pontosabban alszerkezetet/összetevőt szükséges tekintetbe venni: 1) a temporális viszonyt, vagyis az ige által jelölt folyamat inherens idejét/időbeliségét, 2) az ábrázolt folyamat eseményszerkezetét, valamint 3) az esemény résztvevőit megnevező figurákat (Tolcsvai Nagy 2017: 317; lásd még: Tolcsvai Nagy 2016: 263–275).

A temporális viszony kapcsán a folyamat hosszát, a kezdő- és végpontot, valamint az intenzitást vizsgálhatjuk; a folyamat eseményszerkezete az ige által megnevezett folyamat szerkezetét, főbb sajátosságait foglalja magába; a résztvevőkkel összefüggésben pedig az ábrázolt jelenet sematikus szereplői vagy körülményjelölői említhetők.

A fentiek alapján a 4.2.1.-ben egy elemzési mintát olvashatunk a vizsgálat során legcentrálisabbnak bizonyuló mozgásigéhez, a *megy*-hez kapcsolódóan. Mindehhez (bizonyos pontokon módosítva) Tolcsvai Nagy Gábor (2017: 313–314) elemzését veszem alapul.

4.2.1. A *megy* ige elsődleges jelentésszerkezete

- 1) A folyamat időszerkezete: közepesen hosszú időtartamú (tartós), folyamatos (megszakítatlan), közepes intenzitású, sematikus kezdő- és végpont nélküli.
- 2) A folyamat eseményszerkezete: járó mozgással, saját akaratból és energiaforrásból végrehajtott helyváltoztató mozgás egy ösvényen.
- 3) A résztvevők (illetve a sematikus figurák) jellege:
 - egy elsődleges figura (VALAKI), járó mozgással végrehajtott helyváltoztató mozgásra képes emberi lény;
 - egy másodlagos figura (VALAHOVA), az elsődleges figurától a folyamat kezdetén térben viszonylag távoli hely; valamint
 - egy másik, általában implicit másodlagos figura (VALAHOL), a helyváltoztató mozgás során alátámasztási felületként funkcionáló tér.

A *megy* ige elsődleges jelentését szemléltetik az alábbi mondatok:

- (8a) Gabi a boltba megy.
- (8b) Gabi a járdán megy.
- (8c) Gabi a szerelméhez a lehető legrövidebb úton ment.

5. A szemantikai elemzetlenség meghatározása

A 2. alpont végén röviden utaltam rá, hogy a hagyományos leíró nyelvtanokban az aszemantikus határozói bővítmények kategóriájának kialakítását feltehetően az motiválta, hogy a szemantikailag nehezen elemezhető és csoportosítható szerkezetek (nyilvánvaló heterogenitásuk ellenére) a kezelhetőség érdekében egyetlen közös kategóriába legyenek besorolhatók. Szemantikai szempontból ugyanakkor nem tűnik megalapozottnak a különböző konstrukciók azonos csoportba sorolása, miközben ezt a csoportot – a sajátos, hagyományos keretben nehezen értelmezhető szemantikai jegyeken túl – csupán az tartja össze, hogy az ide sorolható kifejezések az idők során kisebb vagy nagyobb mértékben állandósult konstrukciókká váltak. Ez az állandósulás csupán azt magyarázhatná, hogy miért tekintjük a szóban forgó alaptagok határozói bővítményeit vonzatoknak: egy konzekvens és koherens szemantikai kategorizáció során a kötöttség nem tekinthető a csoportot meghatározó sajátosságnak. A nehezebben értelmezhető, illetve besorolható elemek esetében a kategorizálás problematikus-sága feltehetően mással függ össze. Ennek a felvetésnek az alátámasztásához érdemes szemügyre venni néhány példamondatot, amelyek a vizsgált mikrohálózat egyes elemeihez kapcsolódnak:

- (9a) A rakoncátlan *kisgyerekek szembefutottak* a folyosón a szigorú *tanítóval*.
 (9b) A kormányzati *döntés egyértelműen szembefut* az európai uniós *normákkal*.
 (10a) Úgy tudom, *ők is végigmentek* már a *kiserdőn*.
 (10b) Egy óra alatt *végigmentünk* az összes napirendi *ponton*.
 (11a) A szomszéd *néni* egy tálca *süteménnyel jött* hozzánk.
 (11b) Ne tudd meg, *Béla* már megint az idióta *kérdéseivel jött!*

Ezekben a mondatpárokban szerkezeti szempontból azonos szintagmákat láthatunk, ám a jelentést tekintve nyilvánvaló a közöttük lévő különbség. Ugyanakkor nem csupán különbségek, hanem kapcsolatok, hasonlóságok is felfedezhetők az egyes kifejezéspárok jelentései között – vagyis a példasorok nem homonim, hanem poliszém szerkezeteket sorakoztatnak fel. A párok első, (a)-val jelölt mondataiban előforduló igei konstrukciók konkrét, fizikai értelemben megtapasztalható jelenségeket írnak le, míg a (b) jelzésű mondatok megfelelő konstrukciói elvontabb tartalmakat konstruálnak meg – miközben mindkét esetben ugyanaz az ige ugyanazokkal a vonzatokkal¹⁴ fordul elő az egyes mondatokban.

Tekintetbe véve a funkcionális kognitív nyelvészet azon alaptételét, amely szerint a megismerési folyamatok szorosan összefüggnek a nyelvi kifejezésekkel, megállapítható, hogy az (a) mondatok történeti értelemben elsődlegesek a (b) mondatokhoz képest, hiszen ezek az elvont tartalmakat kifejező metaforikus igei szerkezetek a konkrét tapasztalatokhoz kapcsolódó, azokat ábrázoló nyelvi szerkezetekből jöttek létre metaforizációs folyamatok eredményeként. A metaforizáció folyamatában meghatározó szerepet játszik az analógia, illetve a konkrét és az absztrakt folyamatok és/vagy entitások párhuzamba állítása „valamilyen motiváció alapján” (Tolcsvai Nagy 2017: 255), vagyis a közöttük lévő hasonlóság felismerése vagy megte-remtése. A metaforikus nyelvi kifejezések gyakran a konkrét téri, fizikai tapasztalatokat veszik alapul, illetőleg azokra épülnek rá.

A fogalmi metaforák elmélete szerint (lásd pl. Kövecses–Benczes 2010: 79–94) a nyelvi konstrukciók elsődleges jelentése a forrástartományként felfogott fogalmi tartománynak feleltethető meg, és az ezzel kapcsolatos tudás képeződik le a céltartománynak tekintett elvontabb

¹⁴ Habár a vizsgált vonzatok ezekben a párokban szerkezetileg megegyeznek, a különböző megvalósulások teljes bővítménystruktúráját tekintve adódhatnak különbségek. Például míg a (11a)-ban természetesen a VALAKIHEZ landmark kidolgozása, addig a (11b)-hez hasonló mondatokban ugyanez általában implicit marad.

fogalmi szerkezetben, amelyet metaforikus nyelvi kifejezések tesznek hozzáférhetővé; a tipikusan absztraktabb céltartományt e szerint a megközelítés szerint általában a tipikusan konkrétabb forrástartományon keresztül, annak segítségével értjük meg (vö. Kövecses–Benczes 2010).

Részben hasonló összefüggések nyomán értelmezhetjük például a metaforikus jelentésű *belemegy N-bA* szerkezeteket is. Ezek (többek között) a következőket jelenthetik: 1. 'vminek (pl. *egy háznak*) a belső terébe hatol'; 2. 'beleegyezik egy adott dologba (pl. *egy ajánlatba*)'; 3. 'elkezd kifejteni egy adott témát (pl. *egy kínos ügyet*)'. Ezek közül a jelentések közül a 2. és a 3. metaforikus, elvontabb és (bizonyos értelemben) komplexebb jelentés, mint az 1., tehát a fentiek értelmében feltételezhető, hogy ezen jelentéseket a konkrétabb, tényleges fizikai tapasztalatokhoz kapcsolódó 1. jelentésből kiindulva, annak alapján hozzuk létre, értjük meg, illetve dolgozzuk fel. Az igei szerkezetek vizsgálata során tehát a konkrét(abb) jelentésű kifejezéseket tekinthetjük a metaforizáció „forrásának” (ezekben az ige elsődleges jelentésében szerepel), az elvontabb jelentésű szerkezetek pedig metaforizációs folyamatok eredményeként, az elsődleges jelentésű ígét tartalmazó szerkezetekkel való viszonyukban ragadhatók meg.

5.1. Az absztrakció

Az absztraktság olyan skaláris tulajdonság, amelynek esetében nem pusztán a két végpont (a konkrét és az elvont szint) lehet fontos, e kettő között ugyanis számos árnyalat fedezhető fel. Azonban adott esetben maguknak a végpontoknak a kijelölése is számos dilemmát vet fel – például hogy vajon léteznek-e teljes mértékben konkrét, illetve teljes mértékben absztrakt jelentésszerkezetek, és ha igen, ezek hogyan írhatók le.

Az általam javasolt értelmezés más-más szemszögből közelít e két kategóriához, de az eltérő nézőpontokból tett megállapítások között természetesen van összefüggés.

Egyfelől ha abból indulunk ki, hogy a gondolkodás és a nyelvhasználat képessége önmagában is feltételezi a fizikai világ egyfajta absztrakt megjelenítését, akkor ilyen értelemben nem beszélhetünk konkrét dolgokról vagy folyamatokról. A nyelvi tevékenység alapvetően szimbolikus és interszubjektív (megosztott, konvencionális) jellegével összefüggésben a nyelvi kifejezések az absztrakció és a sematizáció révén elszakadnak az ábrázolt szituációtól, a jelhasználat közvetlen fizikai terétől – vagyis egy nyelvi kifejezés szükségszerűen (adott nézőpontból) megkonstruált reprezentációja egy adott jelenetnek, így a kimondott vagy leírt szavak nem tekinthetők egyenértékűnek azzal a valósággrészlettel, amelyre vonatkoznak. A kettő közötti megfeleltetés egy nyelvközösség szempontjából minden esetben konvenciókon alapul. Éppen ezért az olyan metanyelvi kategóriák felállítása, mint amilyen a KONKRÉT és az ABSZTRAKT, szintén csak nagymértékű elvonatkoztatások eredménye lehet.

Másfelől amennyiben mégis alkalmazhatónak véljük ezeket a kategóriákat, és képesek vagyunk meghatározni (akár csak nagy vonalakban is), hogy milyen elemeket sorolunk az egyik, illetve milyeneket a másik kategóriába, újfent be kell látnunk, hogy az absztraktnak nevezhető szerkezetek nem létezhetnek a konkrétnek tekintettek nélkül – hiszen az absztrakt kategóriák épp ez utóbbiak segítségével konstruálódnak meg, illetőleg hozzájuk viszonyítva lehetnek érvényesek és értelmezhetőek. Mindezekkel együtt az elvont szinttel asszociálódó céltartományok a konkrét szinthez kapcsolódó forrástartománytól való illetén függése miatt az is elképzelhetetlen, hogy egy adott megnyilatkozás jelentése tökéletesen elvont legyen, mivel az elvontnak tekinthető jelentések létrehozása során is alapvetően a konkrét fizikai tapasztalatainkat használjuk fel.

Ezen okfejtések mentén haladva megállapítható, hogy sem tisztán konkrét, sem tisztán absztrakt jelentések nem fordulhatnak elő a nyelvben. Mindezek ellenére e két fogalom, illetve megnevezés – még ha gyakran csak ún. „népi kategorizációként” is, de – létezik, és körültekinthető meghatározást/értelmezést követően vélhetőleg jól használható az egyes szerkezetek jelentéstani elemzése során.

A következőkben ismertetett vizsgálatnak ezek lesznek tehát a kulcsfogalmai: ezek segítségével kísérek meg közelebb jutni a dolgozat szűk értelemben vett tárgyát képező, szemantikailag problematikusnak nevezett konstrukciók (újra)értelmezéséhez.

6. Az adatok (lehetséges) csoportosítása a jelentésminőségek alapján

A tudományos/nyelvészeti kategorizáció különböző típusai (részletesen lásd pl. Taylor 1989) közül a funkcionális kognitív nyelvészet a példányalapú és a prototípuselvű kategorizációt fogadja el – ezzel összhangban a következőkben ismertetett konstrukciós elemzésem egyfelől a nyelvi adatok megfigyelésére és kategorizálására támaszkodik, másfelől pedig arra törekszik, hogy a prototípuselvű kategorizáció elveit, valamint a sémák és megvalósulásaik közötti dinamikus összefüggéseket szem előtt tartva írja le a vizsgált sémákat.

A korpuszadatok vizsgálata során a kutatás kezdeti szakaszában megkíséreltem intuíción alapuló kvalitatív elemzéssel elkülöníteni egymástól a konkrét és az absztrakt jelentéskategóriákat. A feldolgozott anyagban előforduló minden olyan mondatot igyekeztem besorolni a két kategória valamelyikébe, amelyben a vizsgált mikrohálózatot alkotó igei konstrukciók előfordultak. Ez a módszer önmagában nem feltétlenül jár együtt azzal, hogy az adatokat egyértelműen besorolhatónak, a kategóriákat pedig egyértelműen elhatárolhatónak tartjuk, hiszen a kategóriába sorolás alkalmával számításba vehetjük, hogy mindkét csoportnak vannak centrális, illetve periférikus tagjai, a határok pedig ezzel együtt nem élesek. Azonban néhány próbaelemzés után világossá vált, hogy a feldolgozott mondatok jelentős része a két kategória közötti átmeneti sávba tartozik, ami szükségessé tette (legalább) még egy kategória felvételét. Ennek a kategóriának az *átmeneti* elnevezést adtam.¹⁵

6.1. Jellemző tulajdonságok az egyes jelentésminőség-kategóriákon belül

Az alábbiakban a három említett kategóriához rendelt legfontosabb kritériumokat ismertetem. Ezek meghatározása a kutatás során a korpuszadatok próbaelemzése után történt meg, a jelen dolgozatban tárgyalt elemzés pedig már alkalmazta ezt a kritériumrendszert.

A 6.1. alpontban szereplő listák csupán a legtipikusabb eseteket tárgyalják vázlatosan – hozzájárulva a szempontok értelmezéséhez, a kategorizációs eljárás bemutatásához, valamint illusztrálva a módszer alkalmazhatóságát a három kategória centrális példányainak körülhatárolása során. Az ismertetésben a régenseket, a trajektorokat és a landmarkokat pontokba szedve, az egyes típusokat konkrét példákkal is szemléltetve veszem sorra.

6.1.1. A konkrét jelentésminőség

1) A régens konkrét hely- vagy helyzetváltoztató mozgást fejez ki:

(12a) Az ilyen betörők mindig a lehető leghalkabban *mennek végig* a gangon.

¹⁵ Itt szükséges megjegyezni, hogy ez a kategórianév sem teljesen helytálló, ugyanis a konkrétként értelmezett jelentésekhez képest bizonyos mértékig az ide sorolható kifejezések jelentése is metaforikusnak tekinthető – bár ez a metaforikus jelleg általában mértékét és minőségét tekintve is jelentősen eltér a ténylegesen absztrakt jelentésűnek nevezett kifejezések csoportjában megfigyelhető jelentésektől. Továbbá itt tartom fontosnak rögzíteni azt is, hogy az absztrakt jelentésű igei szerkezetek csoportját a vizsgálat során – a könnyebb elemezhetőség érdekében – egységesen a hagyományos nyelvelírásban aszemantikusként tárgyalt szerkezeteknek feleltettem meg. (Ebből a körülhatárolásból egyúttal az is következik, hogy minden nem konkrét és nem aszemantikusként értelmezhető szerkezetet az átmeneti kategória tagjaként azonosítottam.)

2) A trajektor önálló cselekvésre képes élőlényt nevez meg:¹⁶

(12b) *Kati és Mari* tők véletlenül szembefutott egymással az utcán.

3) A landmark valamilyen fizikai tárgyat / fizikai kiterjedéssel rendelkező entitást jelöl:

(12c) Vigyázz, nehogy belemenj a *gödörbe!*

6.1.2. Az átmeneti jelentésminőség

1) A régens általában konkrét, de külső tényezők (entitások) által létrehozott vagy erősen befolyásolt hely- vagy helyzetváltoztató mozgásra utal:

(13a) A metró a megszokott útvonalon *ment végig.*

2) A trajektor

– általában önálló cselekvésre képtelen entitást jelöl:

(13b) Az *influenza* ráment a veséjére.

– ritkábban élőlényre vonatkozik (akinek/amelynek a fizikai térben végzett mozgása, illetve az általa végzett tárgymanipuláció mint cselekvés a virtuális térben is egyfajta mozgásként értelmezhető):

(13c) *Mi* is rámentünk arra a linkre.

3) A landmark

– általában fizikai kiterjedéssel rendelkező entitást fejez ki:

(13d) A túra útvonala Magyarország leggyönyörűbb *tájain* halad végig.

– ritkábban fizikai folyamatot jelenít meg (tipikusan deverbális főnévvel):

(13e) És akkor Joe Cole sajnos belefutott a csapattársa *lövésébe...*

6.1.3. Az absztrakt jelentésminőség

1) A régens – az ige elsődleges jelentésétől eltérően – nem egy (a fizikai térben) ténylegesen végzett mozgásra, hanem tipikusan mentális (illetve egyéb ahhoz köthető, abból kiinduló) állapotváltozásra/cselekvésre utal:

(14a) Rengeteg sok bajlódáson *mentünk* már *keresztül.*

¹⁶ Kérdéses, hogy *Az egész ház összefutott a zajra* típusú, metonimikus trajektort tartalmazó mondatok a konkrét vagy az átmeneti jelentésminőségek kategóriájába sorolandók-e. Ezeket feltehetően valahol a kettő között lenne érdemes elhelyezni a jelentésminőségek skáláján, mivel formailag egy önálló cselekvésre képtelen entitás (*ház*) jelenik meg a szerkezet trajektoraként, szemantikailag azonban a megnevezés cselekvésre képes entitásokat jelöl (*a ház lakói*).

2) A trajektor

- általában élőlényt vagy elvont fogalmat nevez meg:

(14c) A *tanár* belement a dolgozat elnapolásába.

(14d) Ez a fajta *jogszabály-változtatás* szembe megy az európai uniós normákkal.

- ritkábban élettelen dologra vonatkozik (főként metonímiával):

(14e) A *Mahart* újra nekifutott a repülőgépek eladásának.

3) A landmark

- általában élőlényt vagy elvont fogalmat jelöl

(14f) A vitában az ellenzéki képviselők rendesen nekimentek a *kormánypartiaknak*.

(14g) A párt lassan rámegy az állandó *viaskodásra*.

- ritkábban élettelen dolgot jelenít meg (főként metonímiával):

(14h) Ez a döntés azonban szembe ment a *pénzügyekkel* és a *bankokkal*.

6.2. A vizsgálat menete

A felvázolt mikrohálózat (lásd 2. táblázat) 23 elemét két csoportra osztottam: a) igekötős és b) igekötő nélküli igéket tartalmazó kifejezésekre. Erre a műveletre a korpuszban végezhető lekérdések miatt volt szükség, hiszen amíg az a) esetében az igekötő és a határozórag közötti szoros szemantikai kapcsolat okán (lásd 2. ábra) erősen valószínűsíthető, hogy az adott igének milyen formában fog megjelenni a „legtermészetesebb” határozói vonzata (pl. a *nekimegy* esetében egy *-nAk* ragos névszó), addig a b)-be tartozó szerkezeteknél (pl. a *jön* ige + egy *-vAl* ragos névszó) ilyen összefüggés nem merülhet fel.

Az a)-beli konstrukciók vizsgálata során tehát nem volt szükség arra, hogy a határozóragra külön szűrjek, a b)-belieknél azonban igen. Így az előbbi kategória esetében az MNSZ2-ben egyszerű keresést alkalmaztam, illetve megadtam, hogy a vizsgálatot kollokációnként egy-egy 100 elemű mintán kívánom elvégezni. Az utóbbi kategória tagjainak feltérképezéséhez azonban a Mazsola keresőeszközt használtam, ahol az igető és az elvárt vonzat megadásával megkaptam az MNSZ1 korpuszában elérhető összes olyan adatot, amelyben a keresett szerkezet szerepelt. Ezeket kimásoltam, átfuttattam egy véletlenszerűsítő programon,¹⁷ majd a mondatok sorrendjének összekeverése után kapott listát beillesztettem egy sorszámozó programba,¹⁸ hogy elemezni tudjam az első 100 szerkezetet.

Összesen tehát 2300 mondatról igyekeztem külön-külön eldönteni – részben a 6.1.1–6.1.3. alpontokban ismertetett tipikus tulajdonságok, részben pedig elemzői intuíciók alapján –, hogy a konkrét, az átmeneti és az absztrakt kategória közül melyikbe sorolhatók be a leginkább. A 23-szor 100 elemű mintából azonban nem minden mondat volt alkalmas arra, hogy helyet kapjon a rendszerezésben: a vizsgálat során csak azokat az adatokat vettem tekintetbe, amelyekben megjelenik, illetve a szövegkörnyezetből egyértelműen kikövetkeztethető mind a régens, mind a trajektor, mind pedig az igei szerkezethez legszorosabban kötődő landmark. Az elemzett anyagban tehát nem jelennek meg a(z) ilyen értelemben) hiányos vagy nehezen értelmezhető mondatok; emellett az olykor többször is szó szerint ismétlődő adatokat szintén

¹⁷ <http://www.randomizelist.com>

¹⁸ <https://codesandbox.io>

csak egyszer vettem figyelembe. Ezek miatt a 2300-ból mindössze 1197 mondatnak tudtam csak megvizsgálni a három fő komponensszerkezetét.

A 3. táblázat a vizsgált szintagmák egyikének, a *kijön -bÓl* konstrukciónak az elemzés során elkészített adatlapját mutatja be. Az ehhez hasonló további (itt nem közölt) adatlapok ugyanígy a különböző igékkel alkotott konstrukciók trajektorait és landmarkjait sorakoztatják fel a három jelentésminőség-kategóriában. Azokat a nyelvi egységeket, amelyek expliciten nem jelentek meg a vizsgált megnyilatkozásokban (csupán következtetni lehetett rájuk), szögletes zárójelben adtam meg.

kollokáció	<i>kijön -bÓl</i>					
	KONKRÉT		ÁTMENETI		ABSZTRAKT	
absztrakció-skála						
figurák	tr ₁	lm ₁	tr ₂	lm ₂	tr ₃	lm ₃
a figurákat kidolgozó lexémák	<i>muslinca;</i> <i>kígyó;</i> [ő]; <i>János;</i> <i>Tili;</i> [ők]; [ők]; [ők]; <i>tanuló lány;</i> [én]; [te]; <i>társam;</i> [kislány]; <i>tündér</i>	<i>lyukak;</i> [has]; <i>kerület;</i> <i>ház;</i> [kalija]; [bánya]; <i>melegház;</i> <i>kert;</i> <i>terem;</i> <i>mozi;</i> <i>mosdó;</i> [szálloda]; <i>pelus;</i> <i>az [lámpa]</i>	<i>szakadék;</i> <i>ami;</i> <i>hangszer;</i> <i>víz;</i> <i>víz</i>	<i>lyukak;</i> <i>száj;</i> [zsebe]; [része]; [én]	[én]; <i>ember;</i> [én]; <i>körömlakk;</i> [én]; [ő]; <i>Csillag</i> <i>születik;</i> <i>önkormányzat;</i> <i>rezsi;</i> <i>ami</i> [figura]; <i>iPhone</i>	<i>gyakorlata;</i> <i>sodra;</i> <i>ami</i> [szituáció]; <i>az [pénz];</i> <i>az [dolog];</i> <i>szerepjáték;</i> <i>feleannyi;</i> <i>helyzet;</i> <i>húszezer;</i> <i>tizede;</i> <i>negyven-ezer</i>
db	14		5		11	
%	46,66		16,66		36,66	

3. táblázat. Elemzési minta (*kijön -bÓl*)

A különböző szerkezeteknek a fentivel megegyező jellemzéséhez mindemellett egy másik lényeges sajátosság is kapcsolódik: a konstrukciók absztrakciómértékét ábrázoló diagram (lásd 1. diagram).

6.3. Absztrakciómérték-számítás

A kutatásnak a különböző jelentésminőségekhez rendelhető sajátosságok és az ezekből kirajzolódó alapmintázatok meghatározásán túl az is célja volt, hogy feltárja, a vizsgált konstrukciók jelentései mennyire képesek absztrahálódni. Amennyiben kvantitatív módszerekkel kísérünk meg választ találni erre a kérdésre, az absztrahálódás mértékének kiszámítása során alapvetően a korpuszbeli gyakorisági adatokra támaszkodhatunk. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az ilyen módon kiszámolható absztrakciómérték – bármekkora mintán, illetőleg bármennyire kifinomult módszerrel végezzük is a vizsgálatot – csupán egy heurisztikus, összehasonlításra/viszonyításra alkalmas értéként kezelhető.

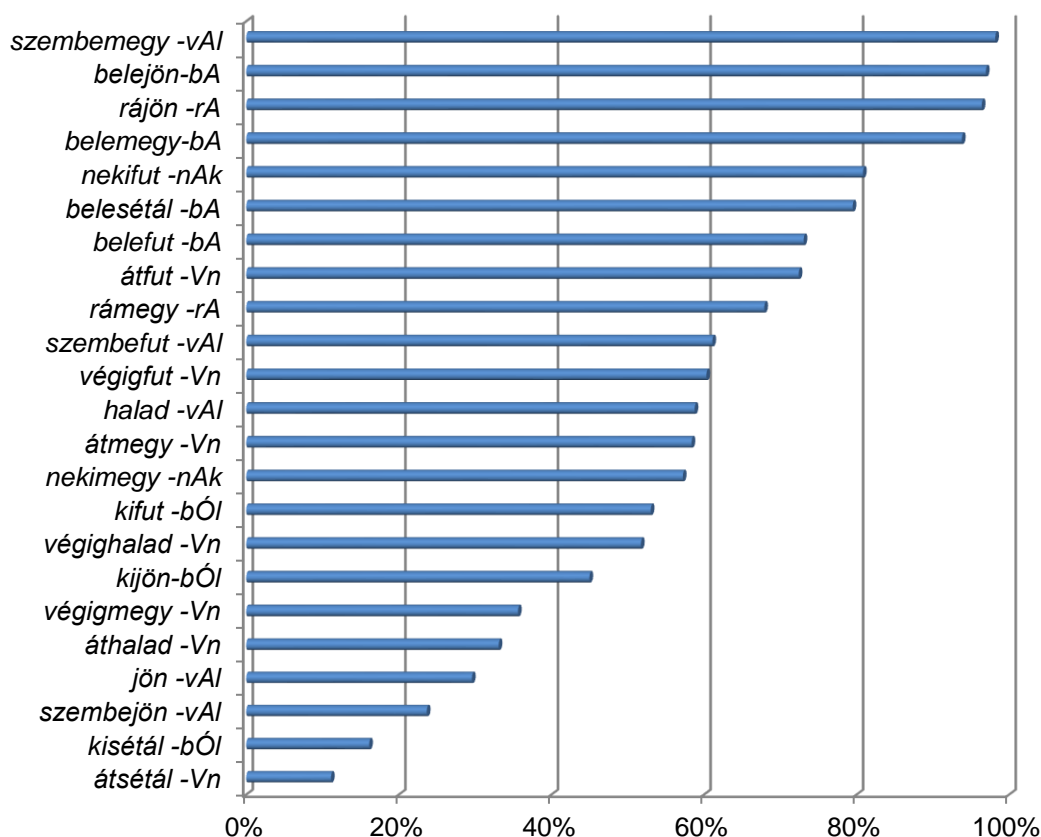
Az absztrakciómérték-számításhoz első lépésként meg kellett határozni, hogy az egyes – a konkrét, az átmeneti vagy az absztrakt jelentésű szerkezetek kategóriájába korábban besorolt – igei szerkezetek hányszor fordultak elő a korpuszban: ezen gyakorisági adatokból

lehetett kiszámolni, hogy a három jelentésminőséghez milyen százalékos arányok rendelhetők hozzá. Az absztrakciómérték megállapításakor azonban csak az átmeneti és az absztrakt jelentéskategóriák esetében kapott értékeket használtam fel, mivel a konkrét jelentésminőségűként felfogott elemeket az absztrakció nullfokaként értelmeztem. Az absztrakt jelentésminőség kategóriájához kapcsolódó értékeket változtatások (pl. összevonás vagy felosztás) nélkül használtam fel, mivel az ebben a csoportban szereplő szerkezetek szemantikai minősége képviseli az absztrakciós folyamat „kiteljesedését”.

A számítás során főként az átmeneti kategóriába sorolt mondatok kezelése jelentett nehézséget, hiszen ezekről sokszor meglehetősen nehéz eldönteni, hogy vajon a konkrét vagy az absztrakt pólushoz állnak-e közelebb. Mivel ezek az átmenetiként értelmezett kifejezések (általában, az átlagot tekintve) közel „félúton” helyezkednek el a skála két végpontja között, az átmeneti kategóriához kapcsolódó százalékos arányt megfelezttem, majd az így kapott számot hozzáadtam az absztrakt szerkezetekhez rendelhető értékekhez. Vagyis:

$$\text{absztrakciómérték} = \frac{\text{átmeneti megvalósulások \% - a}}{2} + \text{absztrakt megvalósulások \% - a}$$

Az ilyen módon kiszámított absztrakciómértékeket¹⁹ az 1. diagram szemlélteti összesített formában.

1. diagram. A vizsgált szerkezetek absztrakciómértékei

¹⁹ Ugyanakkor mivel a különböző szerkezetek más-más arányban fordultak elő a korpuszban, illetve mivel az ismétlődő példák és a hiányos mondatok változó aránya miatt is eltérés mutatkozott a különböző szerkezetek esetében a ténylegesen elemezhető adatok száma között, a kiszámított (más-más adatmennyiségre épülő) absztrakciómértékek az egyes vizsgált kifejezések kapcsán nem tekinthetők egyformán pontosnak.

A diagramról leolvasható, hogy az *átsétál -Vn*, a *kisétál -bÓI*, valamint a *jön -vAI* és a *szembejön -vAI* konstrukciók absztrakciós potenciálja a legalacsonyabb, vagyis a vizsgált minták tanúsága szerint ezek azok a kifejezések, amelyek döntően inkább konkrét jelentésükben fordulnak elő a korpuszban. Gyakrabban jelennek meg (kisebb vagy nagyobb mértékben) absztrakt jelentésminőségek kifejezőiként az *átmegy* és a *végigfut -Vn*, illetve a *halad* és a *szembefut -vAI* szerkezetek, míg a legnagyobb mértékben absztrahálódó egységeknek a *belejön -bA* és a *belemegy -bA*, valamint a *rájön -rA* és a *szembemegy -vAI* kifejezések tekinthetők.

7. Alapmintázatok

A következőkben az absztrakciós mintázatok meghatározása során alkalmazható kritériumok rendszerezésére teszünk kísérletet. Ezen kritériumok szorosan összefüggnek a már ismertett szempontrendszerrel, ugyanakkor lényegesen sematikusabbak annál.

A kérdés ez esetben tehát nem az, hogy ténylegesen mi történik az egyes konstrukciók jelentésminőség-változásai során, hanem hogy általában véve mi történhet a határozói/nominális argumentumok, illetve az elemzett igei konstrukciók jelentéskiterjesztésekor. A vizsgálat azt kívánja feltárni, hogy amennyiben a szerkezetek jelentései képesek elvontabbá válni, úgy a jelentéskiterjesztési folyamatoknak milyen (egymástól többé-kevésbé elkülöníthető) típusai lehetnek.

7.1. Az alapmintázatok rendszere

A mintázatok meghatározása során ez esetben is a korábban említett három szerkezeti elem (az igei természetű régens, valamint a trajektor és a landmark szerepű nominális összetevők) tulajdonságait veszem alapul, emellett ismét a konkrét jelentésminőséget tekintem abszolút kiindulási alapnak.

A tanulmánynak ezen a pontján a legfontosabb kérdés az, hogy mi változik. Ahhoz azonban, hogy erre a kérdésre választ adhassunk, további kérdéseket is szükséges körüljárni, amelyek a szóban forgó igei szerkezetek valamennyi komponensét érintik. A kutatásnak ebben a szakaszában az elsődleges cél az volt, hogy az elemzés logikus és egyszerűen alkalmazható kritériumokat körvonalazzon, amelyek segítségével felvázolhatóvá válnak a mozgásigék jelentésabsztrahálódásának különböző lehetséges sémái. A vizsgálat első és leglényegesebb lépéseként meg kellett határozni azokat a jelen téma szempontjából legrelevánsabb eldöntendő kérdéseket, amelyek a kifejezések egyes komponenseihez kapcsolódóan meghatározók lehetnek. A mintaelemzésekől származó adatok arra engednek következtetni, hogy a változási folyamatokat csoportosító rendszer kidolgozásához az alábbi kérdések jelenthetik a leginkább megfelelő kiindulópontot:

- 1) A régens észlelhető mozgást fejez ki?
- 2) A trajektor önálló cselekvésre képes entitást jelöl?
- 3) A landmark a fizikai világ valamely entitására vonatkozik?

Az alapmintázati rendszer (lásd 4. táblázat) kialakításához mindhárom kérdésre csak igennel vagy nemmel lehet válaszolni, vagyis az átmenetek és a határhelyzetek számba vételétől – bár természetesen ezek is fontosak lehetnek a leírás során – az egyszerűség és a jobb áttekinthetőség érdekében a jelen rendszerezés eltekint. Mindebből az is következik, hogy a rendszer minimális mértékben sem érzékeny az azonos a mintázathoz tartozó szerkezetek potenciális megvalósulásainak különbségeire²⁰ – ugyanakkor nem is célja az ilyen értelemben vett

²⁰ Éppen ezért egymástól különböző és szemantikailag meglehetősen távol álló konstrukciók is besorolódhatnak ugyanabba a mintázatba.

változatosság kezelése: csupán arra vállalkozik, hogy bemutassa a lehetséges főbb konstelációkat, valamint hogy hozzájáruljon az eltérő mintázatok általános jellemzéséhez.²¹

Ha a három különböző komponenshez kapcsolódó három kérdés mindegyikére csak igennel vagy nemmel (+/-) lehet válaszolni, akkor a kombinatorika szabályainak megfelelően a válaszokból összesen 2^3 , vagyis nyolc különböző mintázat rajzolódik ki. Ezek között természetesen a „mindegyik igen” és a „mindegyik nem” variációk is jelen vannak – épp e két szélső eset utalhat a metaforizáció kezdő- és végpontjára. A dolgozat további részeiben ezen sémák ismertetése mellett a két pólus között feltehetően végbemenő változási folyamatokat tekintem át röviden.

A 4. táblázat első sorában szereplő esetet alapbeállításként értelmeztem – ezt jelöli a szürke háttér. Az ezt követő sorokban viszont csupán azon tartományok esetében alkalmaztam a szürke háttérrel való kiemelést, amelyekben az egyes jelentésminőség-kategóriák nagymértékben (egészen pontosan: legalább 60%-ban) eltérnek az említett alapbeállítástól.

Lehetséges kombinációk	RÉGENS	TRAJEKTOR	LANDMARK	Példamondatok	Jelentésminőségek
	Észlelhető mozgást fejez ki?	Önálló cselekvésre képes entitást jelöl?	A fizikai világ valamely entitására vonatkozik?		
IGEN (+) / NEM (-)					
1.	+	+	+	<i>Gergő</i> _[tr] ismételten <i>nekimentek</i> _[reg] a kőkemény <i>falnak</i> _[im] .	KONKRÉT
2.	+	+	-	A tanfolyam <i>résztvevői</i> _[tr] azután <i>rámentek</i> _[reg] a képernyő alján megjelenő <i>linkre</i> _[im] .	ÁTMENETI
3.	+	-	+	Az <i>autóbusz</i> _[tr] hatalmas sebességgel <i>ment bele</i> _[reg] a <i>sárba</i> _[im] .	
4.	+	-	-	A <i>figuráink</i> _[tr] <i>végigmennek</i> _[reg] majd az animációs <i>útvonalon</i> _[im] .	
5.	-	-	+	Ezek a <i>kábelek</i> _[tr] valószínűleg nem abba az <i>elosztóba</i> _[im] <i>mennek bele</i> _[reg] .	
6.	-	+	+	A <i>képviselők</i> _[tr] rendesen <i>nekimentek</i> _[reg] az <i>ellenzékieknek</i> _[im] a vitában.	
7.	-	+	-	<i>Aronék</i> _[tr] eddig is számos <i>nehézségen</i> _[im] <i>mentek végig</i> _[reg] együtt.	ABSZTRAKT
8.	-	-	-	Jelen <i>határozat</i> _[tr] <i>szembemegy</i> _[reg] a hivatal korábbi <i>döntéseivel</i> _[im] .	

4. táblázat. Az alapmintázatok rendszere

²¹ A 4. táblázat – az áttekinthetőség érdekében – a nyolc különböző mintázat esetében mindössze egy-egy mondatot tüntet fel, az említett konstrukciós sémákhoz azonban minden esetben legalább két nyelvi példa (megvalósulás) rendelhető hozzá.

7.1.1. Az 1. alapmintázat (+ + +)

- 1) A szerkezetek **régensei** (igéi vagy igei természetű szavai) észlelhető, a fizikai világban végbemenő mozgásra utalnak.
- 2) A szerkezetek **trajektorai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok elsődleges figurái önálló cselekvésre képes entitások.
- 3) A szerkezetek **landmarkjai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok másodlagos figurái (amelyekre a trajektorok által végzett cselekvés irányul) a fizikai világ entitásaira vonatkoznak.

(15a) **Andris** egy új **focilabdával** **jött** a meccsre.

(15b) Ha **ti** is képesek vagytok **áthaladni** ezen a **hídon**, akkor igazán bátor embernek nevezhetitek magatokat!

7.1.2. A 2. alapmintázat (+ + -)

- 1) A szerkezetek **régensei** (igéi vagy igei természetű szavai) észlelhető mozgásra utalnak, amely nem a fizikai, hanem tipikusan a virtuális térben megy végbe (ugyanakkor ez nincs jelentős befolyással a mozgás észlelhetőségére).
- 2) A szerkezetek **trajektorai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok elsődleges figurái önálló cselekvésre képes entitások.
- 3) A szerkezetek **landmarkjai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok másodlagos figurái (amelyekre a trajektorok által végzett cselekvés irányul) nem a fizikai világ entitásaira vonatkoznak.

(16a) Ha **Karcsi rámege** arra a **linkre**, látni fogja majd, mire gondoltunk.

(16b) **Fussanak bele** **ők** is a **hivatkozásba** a kurzorral, és rögtön megnyílik az oldal.

7.1.3. A 3. alapmintázat (+ - +)

- 1) A szerkezetek **régensei** (igéi vagy igei természetű szavai) észlelhető, a fizikai világban végbemenő mozgásra utalnak.
- 2) A szerkezetek **trajektorai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok elsődleges figurái önálló cselekvésre képtelen entitások.
- 3) A szerkezetek **landmarkjai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok másodlagos figurái (amelyekre a trajektorok által végzett cselekvés irányul) a fizikai világ entitásaira vonatkoznak.

(17a) Tegnap Kelenföldön két **vonat** katasztrofálisan **szembejött egymással**.

(17b) Addig úgyse tudunk mit csinálni, amíg legalább még egy **rakomány rá** nem **jön** a mostani **stócrá**.

7.1.4. A 4. alapmintázat (+ - -)

- 1) A szerkezetek **régensei** (igéi vagy igei természetű szavai) észlelhető mozgásra utalnak, amely nem a fizikai, hanem tipikusan a virtuális térben megy végbe (ugyanakkor ez nincs jelentős befolyással a mozgás észlelhetőségére).
- 2) A szerkezetek **trajektorai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok elsődleges figurái önálló cselekvésre képtelen entitások.

- 3) A szerkezetek **landmark**jai, vagyis a régensek által jelölt folyamatok másodlagos figurái (amelyekre a trajektorok által végzett cselekvés irányul) nem a fizikai világ entitásaira vonatkoznak.

- (18a) Hallod, még annyit kéne majd megtennünk, hogy azok a kis **bigyók**, naaa, tudod, amiket tegnap töltöttünk le a központi oldalról, szóval ezeknek kell **átsétálniuk** a netes **hirdetéseken**, amikor azok megjelennek a userek gépein.
- (18b) Hirtelen több **ablak** is **felugrott** a **képernyőre**, amikor megnyitottam a vírust tartalmazó hivatkozást.

7.1.5. Az 5. alapmintázat (- - +)

- 1) A szerkezetek **régensei** (igéi vagy igei természetű szavai) nem utalnak fizikai értelemben vett mozgásra.
- 2) A szerkezetek **trajektorai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok elsődleges figurái önálló cselekvésre képtelen entitások.
- 3) A szerkezetek **landmark**jai, vagyis a régensek által jelölt folyamatok másodlagos figurái (amelyekre a trajektorok által végzett cselekvés irányul) a fizikai világ entitásaira vonatkoznak.

- (19a) Annyi **drót megy keresztül** a **falon**, hogy képtelenség lenne megmondani, melyik hova vezet.
- (19b) Honnan vagy te olyan biztos benne, hogy képes leszel szétválogatni a **gombolyagból kifutó szálakat**?

7.1.6. A 6. alapmintázat (- + +)

- 1) A szerkezetek **régensei** (igéi vagy igei természetű szavai) nem utalnak fizikai értelemben vett mozgásra.
- 2) A szerkezetek **trajektorai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok elsődleges figurái önálló cselekvésre képes entitások.
- 3) A szerkezetek **landmark**jai, vagyis a régensek által jelölt folyamatok másodlagos figurái (amelyekre a trajektorok által végzett cselekvés irányul) a fizikai világ entitásaira vonatkoznak.

- (20a) Elég rossz lehet, ha úgy érzed, minden egyes dologban **szembejön veled valaki**.
- (20b) A válóper során a házaspár mindkét **tagja** megállás nélkül sértő szavakkal **futott neki** a **másiknak**.

7.1.7. A 7. alapmintázat (- + -)

- 1) A szerkezetek **régensei** (igéi vagy igei természetű szavai) nem utalnak fizikai értelemben vett mozgásra.
- 2) A szerkezetek **trajektorai**, vagyis a régensek által jelölt folyamatok elsődleges figurái önálló cselekvésre képes entitások.
- 3) A szerkezetek **landmark**jai, vagyis a régensek által jelölt folyamatok másodlagos figurái (amelyekre a trajektorok által végzett cselekvés irányul) nem a fizikai világ entitásaira vonatkoznak.

- (21a) Látjátok, végül úgy **belejöttünk mi** a **kémiába**, mint kiskutya az ugatásba!

(21b) Hát, azt hiszem, ennyi év után már nagyon nehéz lesz *nekem kijönnöm* egy ilyen fojtogató *kapcsolatból*...

7.1.8. A 8. alpmintázat (– – –)

- 1) A szerkezetek *régensei* (igei vagy igei természetű szavai) nem utalnak fizikai értelemben vett mozgásra.
- 2) A szerkezetek *trajektorai*, vagyis a régensek által jelölt folyamatok elsődleges figurái önálló cselekvésre képtelen dolgok vagy elvont fogalmak.
- 3) A szerkezetek *landmarkjai*, vagyis a régensek által jelölt folyamatok másodlagos figurái (amelyekre a trajektorok által végzett cselekvés irányul) nem a fizikai világ entitásaira vonatkoznak.

(22a) Egyszer még durván *rá* fog *menni* a *karriered* a többiek *bepalizására*, hisz tudod jól: magas lóról lehet csak igazán nagyot esni!

(22b) No és ez az előnytelen *eljárás* aztán szépen *végigfutott* az egész képzési *rendszerünkön*...

7.2. Megállapítások

A *Mi változik?* kérdésre adható válaszra a 4. táblázat szürkével jelölt cellái alapján is következtethetünk. A táblázatban kirajzolódó mintázatok rámutatnak arra, hogy a konkrét–átmeneti jelentéskiterjesztések tekintetében a fókusz alapvetően a trajektorok minőségkülönbségein van (hiszen az átmeneti kategória esetében a trajektorok gyakran nem önálló cselekvésre képes élőlények); a konkrét és az absztrakt jelentésminőségek közötti különbségtétel esetében pedig a landmarkok változásai lehetnek meghatározóak (mivel az absztrakt jelentésminőségek esetében a landmarkok a fizikai világ kézzelfogható entitásai helyett tipikusan elvont fogalmakat jelölnek).

Az előbbi kategóriába sorolható szerkezetekben (megszemélyesítés, illetve metonimikus összefüggések révén) nem élőlények, hanem a fizikai világ önálló cselekvésre képtelen entitásai jelennek meg a trajektorok szerepében. Például *Az autóbusz hatalmas sebességgel ment bele a sárba* mondat esetében a megnyilatkozó az autóbusz mozgását állítja a figyelem előterébe, míg az, hogy a busz vezetője mozgatja a járművet, háttérben marad. (Ennek oka lehet az is, hogy a buszvezető gyakran nem látható.) *Az influenza ráment a veséjére* példa esetében pedig a megszemélyesítés egy betegségformára vonatkozik, amely önmagában ugyancsak nem képes cselekvést, jelen esetben: haladó mozgást végezni – a *rámegy* ige használatát ekkor az motiválhatja, hogy a betegséget kiváltó kórokozó emberről emberre terjed, és ez a terjedés egyfajta haladó mozgásként is megragadható.

A másodikként említett kiterjesztéstípus esetében a landmarkok, vagyis a határozói bővítmények szerepében álló, eredetileg konkrétan észlelhető entításokra vonatkozó kifejezéseket váltják fel a szellemi-lelki világ jelenségeire, entitásaira utaló megnevezések. Az ilyen típusú metaforikus szerkezetek a képi sémákkal összefüggésben érthetők meg (vö. Kövecses–Benczes 2010: 133–143). Ilyen lehet például a TARTÁLY képi séma, amelyhez a magyarban a határozóragok közül a *-ba/-be*, a *-ban/-ben* és a *-ból/-ből* kapcsolható (vö. Kothencz 2012: 41). A TARTÁLY-ként konceptualizált entításokról való általános tudás a metaforikus leképezésekben is megjelenik: például a (21b) példában szereplő kifejezés úgy értelmezhető, ha feltételezzük, hogy bizonyos (fizikai vagy mentális) állapotokat a TARTÁLY analógiájára képzelünk el (vagyis adott esetben a szóban forgó kapcsolat megszakítását mintegy a házból való kilépéshez hasonlítva ragadjuk meg).

A konkrét–absztrakt jelentésminőségek viszonyát vizsgálva ugyanakkor a landmarkok változásai mellett a régensek jelentésének metaforizálódását is tekintetbe kell venni – ahogyan erre a 4. táblázatban áttekintett mintázatok is utalnak. Például a *nehézségeken megy végig*

valaki kifejezés nem konkrét, fizikai értelemben vett mozgást fejez ki, hiszen a NEHÉZSÉG-en mint elvont fogalmon sem a fizikai, sem a virtuális térben nem lehet áthaladni, és ugyanígy nem alkalmas mozgásra egy *határozat* vagy egy *döntés* sem (lásd 4. táblázat, 8. alapmintázat) – mindez pedig arra utal, hogy az adott kifejezésekben az igei elem jelentését csak metaforikusan értelmezhetjük.

Részben más a helyzet a *valaki nekimegy a vetélytársainak* típusú szerkezetek esetében, amikor – mivel az alany egy adott személyt nevez meg – elvileg lehetőség volna arra, hogy tényleges fizikai mozgásra való utalásként dolgozzuk fel a megnyilatkozást. Ilyenkor azonban rendszerint a szűkebb vagy tágabb szövegkörnyezet, illetve kontextus jelzi, hogy az ige jelentése metaforikusan értendő.

8. Összegzés, kitekintés

Kutatásom a hagyományos nyelvtanok által szemantikailag elemzetlen (besorolatlan), ún. aszemantikus vagy állandó határozók árnyaltabb leírására kívánt javaslatot tenni. A vizsgálatban 5 különböző mozgásigé 23 konstrukcióját korpuszadatok segítségével elemeztem, illetve rendszereztem az egyes szerkezetekben megjelenő komponensek (a régens, a trajektor és a landmark) jelentésminősége alapján.

Az elemzés elsősorban a kérdéses határozói kategória újraértelmezésére tett kísérletet. Az *aszemantikus* és az *állandó határozós szerkezet* elnevezések nyelvileg elemzetlen viszonyokra utalnak, és ezzel együtt terminusként is problematikusak: egyrészt a vonzatokra mint a szabad bővítményektől egyértelműen elhatárolható bővítménytípusra való hivatkozás miatt, másrészt azért, mivel a szemantikai-grammatikai elemzés lehetetlenségét implikálják. A kutatás másodlagos célja az volt, hogy a vizsgálatok során olyan módszereket dolgozzon ki, amelyek a későbbiekben hasznosíthatók lehetnek egy, a fent említett határozói csoportot magába foglaló online vonzatsztár létrehozásakor.

Ahelyett, hogy a hagyományos leíró nyelvtanok mind szemantikai, mind terminológiai szempontból problematikus kategóriáit és terminológiáját vennék alapul a vonzatosság, illetve a jelentésbeli sajátosságok leírásakor, érdemes más szempontból közelíteni az anyaghoz. A dolgozatban ismertetett elemzések azt mutatják, hogy a valós, korpuszból származó nyelvi adatok tekintetbevételével meghatározható, mi szükséges ahhoz, hogy az egyes szerkezetek határozói bővítményei besorolhatók²² legyenek az aszemantikus határozói bővítmények kategóriájába (amennyiben abból indulunk ki, hogy – bár a terminológia nem szerencsés – magának a kategória feltételezésének van létjogosultsága).

Az elemzés eredményeit áttekintve látható, hogy egyes mozgásigéket tartalmazó konstrukciók leggyakoribb megvalósulásai a felvázolt skálán a konkrét jelentésminőségű kifejezések közé tartoznak, míg mások inkább az átmeneti, illetve az absztrakt jelentésminőségű szerkezetek sorába illenek. A kategóriák között természetesen nem húzhatók éles határok, ugyanakkor meghatározhatók bizonyos szempontrendszer, illetve körvonalazhatók sajátos, mintázatszerű tulajdonságcsoportok, amelyeket alapul véve közelebb kerülhetünk annak megértéséhez és meghatározásához, leírásához, hogy a konstrukciókon belül tipikusan milyen változások hozhatók összefüggésbe a poliszém igei szerkezetek kialakulásával.

Ebből kiindulva, de részben más megközelítést alapul véve tettem kísérletet egy, a mozgásigék jelentésabsztrahálódását megragadó alapmintázati rendszer kialakítására. Ez esetben is a konkrétan értelmezett szemantikai minőséget tettem meg kiindulási alapnak, és arra a kérdésre kerestem a választ, hogy ehhez képest a konstrukciók három fő elemét (a régenst, a trajektort és a landmarkot) tekintve mi és hogyan változik a szerkezetek különböző megvalósulásaiban. Az alkotóelemek vizsgálata során az egyes elemekhez kapcsolódóan egy-egy eldöntendő kérdést fogalmaztam meg.

²² E tekintetben lehet meghatározó a szerkezetek konstrukcionálódása, illetve a jelentés kohezívebbé válása – ezek a jelentésváltozási folyamatokkal, azon belül pedig elsősorban az itt tárgyalt absztrahálódással függhetnek össze.

A kérdésekre adható válaszok 8 alapmintázatot rajzoltak ki, amelyek között gyengébb és erősebb sémák is előfordultak.²³ Ezenkívül a különböző variációk egymás alá rendezésével az is láthatóvá vált, hogy hogyan érdemes körülhatárolni a „szemantikailag problematikusként” értelmezhető (vagyis a hagyományos terminológia szerint állandó vagy aszemantikus) határozók kategóriáját, valamint hogy az alapmintázatok szerint a minimálisan vizsgált szerkezeti elemeknek milyen konstellációi szükségesek ahhoz, hogy a határozói elemeik (landmarkjaik) a szóban forgó határozói csoportba sorolódjanak.

A fent bemutatott kutatás elsősorban a tervezett lexikográfiai munkálatok előkészítésében játszik fontos szerepet, de emellett arra is felhívja a figyelmet, hogy érdemes újragondolni a klasszikus leíró nyelvtanok által feltételezett kategóriákat – különösen azokat, amelyek bár elvileg szemantikai szempontok szerint szerveződnek, valójában kevésbé veszik tekintetbe a hagyományos nyelvi leírás által szisztematikusan nem vizsgált jelentésbeli tényezőket. Az általam felvázolt alapmintázati rendszer megalapozhatja az aszemantikusnak nevezett határozók adatokra és konkrét elemzésekre épülő (újra)értelmezését. A kutatás ez esetben mozgásigés szerkezetekre fókuszált, a későbbiekben azonban – a várakozásaim szerint – kiterjeszhető lesz más szemantikai csoportba tartozó régensekkel alkotott kifejezések vizsgálatára is.

Források

- Mazsola = *Mazsola – a magyar igei bővítményszerkezet vizsgálata*. <http://corpus.nytud.hu/mazsola>
 MISz. = Sass Bálint – Várad Tamás – Pajzs Júlia – Kiss Margit 2010. *Magyar igei szerkezetek. A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
 MNSZ1 = Magyar Nemzeti Szövegtár <http://mnsz.nytud.hu/>
 MNSZ2 = *Magyar Nemzeti Szövegtár 2.* <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev>

Hivatkozott szakirodalom

- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: Chicago University Press.
 Goldberg, Adele E. 2006. *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. New York: Oxford University Press.
 Goschler, Juliana – Stefanowitsch, Anatol (eds.) 2013. *Variation and Change in the Encoding of Motion Events*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
 Helbig, Gerhard 1982. *Valenz – Satzglieder – semantische Kasus – Satzmodelle*. Leipzig: Verlag Enzyklopaedie.
 Hilpert, Martin 2014. *Construction Grammar and its application to English*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
 Ibarretxe-Antunano, Iraide (ed.) 2017. *Motion and Space across Languages*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
 Imrényi András 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In Imrényi András – Kugler Nóra – Ladányi Mária – Markó Alexandra – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor: *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 664–760.
 Kálmán László 2006. Miért nem vonzanak a régensek? In Kálmán László (szerk.): *KB 120. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlós András tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 229–246.
 Kálmán László 2017. *Mi az a mondattan?* <https://www.nyest.hu/hirek/mi-az-a-mondattan> (Utolsó elérés: 2020. jan. 7.)
 Keszler Borbála 2017a. A bővítmények osztályozása. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó. 357.

²³ A mintázatok erősségének meghatározásakor abból érdemes kiindulni, hogy egy-egy sémán belül a különböző régensek előfordulásának a gyakorisága, valamint a témaspecifikusság is változhat. (Utóbbira példa lehet egy olyan mintázat, amelybe szinte kizárólag az informatikai nyelvhasználathoz kötődő kifejezések tartoznak.)

- Keszler Borbála 2017b. Kötött és szabad határozók. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó. 430.
- Keszler Borbála 2017c. Az aszemantikus vonatatok. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó. 436.
- Komlósy András 1992. Régensek és vonzatok. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 299–527.
- Kothencz Gabriella 2012. Képi sémák és határozóragok. In Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 31–58.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Németh T. Enikő 2008. Az implicit alanyi és tárgyi igei argumentumok előfordulásának lexikai-szemantikai jellemzői. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 71–128.
- Oravecz, Csaba – Váradi, Tamás – Sass, Bálint 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In *Proceedings of LREC 2014*.
- Sárosi Zsófia 2018. Morfématörténet. In Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 129–153.
- Sass Bálint 2009. „Mazsola” – eszköz a magyar igék bővítémszerkezetének vizsgálatára. In Váradi Tamás (szerk.): *Válogatás az I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia előadásából*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 117–129.
- Talmy, Leonard 1991. *Path to realization: A typology of event conflation*. Berkeley Linguistics Society 17: 480–519.
- Taylor, John R. 1989. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. New York: Oxford University Press.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2016. A mozgást jelentő magyar igék szemantikája. *Nyelvtudományi Közlemények* 112: 263–275.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017. Jelentéstan. In Imrényi András – Kugler Nóra – Ladányi Mária – Markó Alexandra – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor: *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tompa József (szerk.) 1961. *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan II. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 183–184., 251–259.

MAYER PÉTER
Eötvös Loránd Tudományegyetem
mayer.peter1995@gmail.com